

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

Кафедра українознавства і лінгводидактики

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ УСНОГО ТА ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ В ЗЗО

Методичні рекомендації до дисципліни

Харків – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

Кафедра українознавства і лінгводидактики
імені професора О.Г. Муромцевої

Марцин Світлана Олександрівна

**МЕТОДИКА РОЗВИТКУ
УСНОГО ТА ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ В ЗАКЛАДАХ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Методичні рекомендації до навчальної дисципліни

Харків – 2024

УДК 372.2.8:811.161.2

Укладач: *Марцин С. О.* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства і лінгводидактики імені професора О. Г. Муромцевої Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Рецензенти:

Маленко О. О. — доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українознавства і лінгводидактики імені професора О. Г. Муромцевої Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Румянцева-Лахтіна О. О. — старший викладач кафедри методики навчання мов і літератури КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти».

Рекомендовано до друку вченою радою українського мовно-літературного факультету імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 11 від 26 червня 2024 року)

Марцин С. О. Методика розвитку усного та писемного мовлення в закладах загальної середньої освіти : Методичні рекомендації до навчальної дисципліни. — Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2024. — 49 с.

Методичні рекомендації до навчальної дисципліни «Методика розвитку усного та писемного мовлення в закладах загальної середньої освіти» для здобувачів вищої освіти першого «бакалаврського» рівня містять організаційно-методичні вказівки, перелік завдань залікових модулів, робочий тематичний план і тематику лекційних і практичних занять, завдання для самостійної роботи здобувачів освіти за модульною системою, питання для обговорення. Завдання для самопідготовки допоможуть здобувачам вищої освіти аналітично осмислити зміст лекційних занять, оптимізувати навчальну діяльність під час аудиторних занять, організувати самонавчання, раціонально здійснити самопідготовку до підсумкової атестації.

© Марцин С. О., 2024

Зміст

Предмет, мета і завдання курсу	4
Теми й питання до лекційних занять.....	7
Тематика й завдання до практичних занять.....	30
Питання до заліку.....	65
Література.....	66

Предмет, мета і завдання курсу

Предмет вивчення навчальної дисципліни: процес формування комунікативних компетентностей учнів у закладах загальної середньої освіти.

Навчальна дисципліна «Методика розвитку усного та писемного мовлення в закладах загальної середньої освіти» є складником освітньої програми підготовки «бакалавр», галузі знань 01 Освіта, спеціальність 014 Середня освіта «Українська мова і література, англійська мова і закладах освіти». Викладається на четвертому курсі для здобувачів денної форми навчання в обсязі – 90 год. (3 кредити ECTS), зокрема: аудиторних – 38, лекцій – 12, семінарських – 24, МК – 2, самостійної роботи – 60. Форма контролю – залік.

Метою навчальної дисципліни «Методика розвитку усного та писемного мовлення в закладах загальної середньої освіти» є підвищення рівня загальномовної підготовки, мовної грамотності, комунікативної компетентності студентів, практичне оволодіння методикою підготовки до роботи над мовленнєвою та соціокультурною змістовими лініями шкільної програми.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Методика розвитку усного та писемного мовлення в закладах загальної середньої освіти» є:

- підготувати майбутніх учителів української мови до педагогічної діяльності в умовах стандартизованої мовної освіти в Україні;
- забезпечити засвоєння студентами системи теоретичних знань і професійних умінь, що допоможуть формувати в учнів комунікативну компетентність, виховувати свідомих громадян України;
- навчити студентів співвідносити теоретичні знання з практичними потребами сучасної школи, втілювати нові методичні ідеї в практику вивчення предмета;
- розвивати в студентів пізнавальні інтереси, прагнення до вдосконалення своєї професійної підготовки, уміння працювати з навчально-методичною літературою;
- формувати в майбутніх учителів-словесників дослідницькі навички, розвивати навички здійснювати самостійні наукові пошуки й експериментальні дослідження.

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Методика розвитку усного та писемного мовлення в закладах загальної середньої освіти» відповідно до освітньої програми формуються **програмні компетентності**:

ІК Здатність розв'язувати складні спеціалізовані (освітні, педагогічні, філологічні) задачі й практичні проблеми в галузі середньої й фахової передвищої освіти, що передбачає застосування теорій і методів освітніх наук і характеризується комплексністю й невизначеністю педагогічних умов організації навчально-виховного процесу в закладах загальної освіти (основній (базовій, профільній) середній школі) та у фахової передвищої.

ЗК 1. Здатність абстрактно мислити, сприймати інформацію, аналізувати, синтезувати, систематизувати й узагальнювати.

ЗК 4. Здатність працювати в команді, конструктивно взаємодіяти з іншими людьми.

ЗК 5. Здатність здійснювати пошук, оброблення та аналіз інформації з різних джерел.

ЗК 6. Здатність застосовувати набуті знання в практичній діяльності, зокрема з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

ЗК 7. Здатність самовдосконалюватися, розвиватися й оволодівати сучасними знаннями з використанням різних джерел інформації, критично оцінювати набутий досвід з позицій останніх досягнень сучасної науки.

ЗК 10. Здатність визначати рівень і мотиви розвитку особистості, формувати ціннісне ставлення до пізнавальної діяльності.

ФК 1. Здатність використовувати нормативні документи в галузі освіти в навчально-методичній, адміністративній та науково-дослідницькій роботі.

ФК 2. Здатність планувати, організовувати й здійснювати педагогічну (освітню) діяльність, проводити заняття різних типів і позааудиторні заходи з навчання української мови і літератури, англійської мови відповідно до навчальних завдань у закладах загальної (профільної) середньої освіти.

ФК 3. Здатність застосовувати в професійній практиці сучасні підходи (особистісно-орієнтований, діяльнісний, компетентнісний) до викладання української мови і літератури, англійської мови на підставі передового українського й міжнародного досвіду, ефективні методи, прийоми й освітні технології навчання.

ФК 4. Здатність формувати в учнів предметні компетентності.

ФК 5. Здатність здійснювати об'єктивний контроль й оцінювання рівня навчальних досягнень учнів з української мови і літератури, англійської мови, аналізувати особливості сприйняття та засвоєння учнями навчальної інформації з метою корекції й оптимізації навчально-виховного процесу.

ФК 6. Здатність аналізувати особливості сприйняття й засвоєння учнями навчальної інформації з метою прогнозу ефективності та корекції навчально-виховного процесу

ФК 9. Здатність використовувати когнітивно-дискурсивні вміння, спрямовані на сприйняття і породження зв'язних монологічних та діалогічних текстів в усній і письмовій формах державною та іноземною мовами, володіти методикою розвитку зв'язного мовлення учнів.

ФК 12. Здатність інтерпретувати й зіставляти мовні та літературні явища, використовувати різні методи й методики аналізу тексту, порівнювати явища української та іноземної мов, української літератури з подальшим використанням у професійній діяльності;

ФК 13. Здатність власною державницькою позицією, особистою мовною культурою, ерудицією, повагою і любов'ю до української мови, літератури, історії виховувати національно свідомих громадян України; забезпечувати можливість розвитку й формування особистості з урахуванням різних умов спілкування.

ФК 14. Здатність критично аналізувати, діагностувати й коригувати власну педагогічну діяльність, оцінювати педагогічний досвід (вітчизняний, закордонний) у галузі викладання української мови і літератури, англійської мови з метою професійної саморегуляції і свідомого вибору шляхів вирішення проблем у навчально-виховному процесі.

ФК 16. Здатність створювати й доцільно використовувати сучасне навчально-методичне забезпечення (обладнання) для проведення занять.

ФК 17. Здатність створювати рівноправний і психологічно позитивний клімат

для навчання, організувати ефективну комунікацію між учасниками освітнього процесу (учнями, учителями, батьками та ін.), дотримуватися етичних норм у професійній діяльності та впроваджувати їх в освітній простір і суспільство.

У результаті опанування змісту навчальної дисципліни «Методика розвитку усного та писемного мовлення в ЗЗО» здобувачі мають досягнути таких **програмових результатів навчання**:

ПРН 6. Знати державний стандарт загальної середньої освіти, навчальні програми з української мови і літератури, англійської мови для закладів загальної середньої освіти та практичні шляхи їхньої реалізації в різних видах аудиторної та позааудиторної діяльності.

ПРН 7. Знати сучасні філологічні й дидактичні засади навчання української мови і літератури, англійської мови.

ПРН 8. Організувати освітній процес у закладах загальної середньої освіти (співпрацю в команді), застосовувати сучасні методики й технології (зокрема інформаційні) для забезпечення якості навчання і виховання, реалізувати професійно-практичні засади навчання української мови і літератури, іноземної мови, керувати пізнавальною діяльністю учнів.

ПРН 9. Володіти методами й методиками діагностування навчальних досягнень учнів з української мови і літератури, англійської мови; уміти здійснювати педагогічний супровід самовизначення учнів, підготовки до майбутньої професії.

ПРН 10. Використовувати гуманістичний потенціал української мови й літератури для формування духовного світу громадян України.

ПРН 11. Працювати з теоретичними й науково-методичними джерелами (зокрема цифровими), знаходити, обробляти, систематизувати й застосовувати в освітній діяльності сучасну наукову інформацію, комп'ютерні технології.

ПРН 13. Оперувати мисленневими операціями критично й креативно, творчо використовувати провідний досвід (український, закордонний) у процесі вирішення соціальних і професійних завдань.

ПРН 14. Мати навички оцінювання непередбачуваних проблем у професійній діяльності й обдуманого вибору шляхів їх вирішення.

ПРН 15. Організувати, аналізувати, критично оцінювати власну професійну діяльність, нести відповідальність за її результати; удосконалювати набуту під час навчання кваліфікацію, підвищувати власний компетентнісний рівень, навчатися впродовж життя.

ПРН 16. Володіти основами професійної культури, академічної доброчесності, формувати комунікацію з колегами, соціальними партнерами, учнями та їхніми батьками з дотриманням етичних норм спілкування, керуватися у своїй діяльності принципами толерантності, творчого діалогу, співробітництва, взаємоповаги до всіх учасників освітнього процесу.

ПРН 17. Організувати співпрацю учнів, ефективно працювати в команді (педагогічному колективі освітнього закладу, інших професійних об'єднаннях).

ПРН 19. Аналізувати соціально й особистісно значущі світоглядні проблеми, приймати рішення на підставі сформованих ціннісних орієнтирів.

Теми й питання до лекційних занять

Лекція 1

Тема: **Розвиток мовної особистості як основний напрям сучасної лінгводидактики.**

План

1. Розвиток мовної особистості – пріоритетний напрям сучасної лінгводидактики.
2. Основні напрямки роботи з розвитку зв'язного мовлення та принципи мовленнєвої підготовки учнів.
3. Фізіологічні передумови мовлення.
4. Зв'язок мовлення з іншими психічними процесами.
5. Функції та види мовлення.

Література

1. Біляєв О.М. Лінгводидактика рідної мови. Генеза, 2005.
2. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії: Навч. посібник для студ. вищих закладів освіти. Київ, 2000.
3. Мазур О. Психологічні аспекти розвитку мовлення учнів. *Рідна школа*. №11. С.74.
4. Методика вивчення української мови в школі: Посібник для вчителя/ О.М. Біляєв, В.Я. Мельничайко, М.І. Пентилюк та ін. Київ, 1987.
5. Методика викладання української мови в середній школі: Навч. посібник/ І.С. Олійник, В.К. Іваненко, Л.П. Рожило, О.С. Скорик / За ред. І.С. Олійника. Київ, 1989.
6. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / [М.І. Пентилюк, С.О. Караман, О.В. Караман, О.М. Горошкіна та ін.]; за ред. М.І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2009.
7. Пентилюк М. І., Окуневич Т.Г. Методика навчання української мови в таблицях і схемах. Київ : Ленвіт, 2010.
8. Плиско К.М. Теорія і методика навчання української мови в середній школі. Харків, 2001.

Терміни й поняттєвий супровід лекційної теми

Мова – найважливіший засіб людського спілкування, вираження й повідомлення думок, почуттів, бажань; засіб пізнання навколишнього світу.

Мовлення – діяльність людини, яка використовує мову з метою спілкування, вираження емоцій, оформлення думки, пізнання навколишнього світу, для планування своїх дій та ін. Мовлення не лише процес, але й результат: мовленнєві тексти, усні чи письмові, - книги, оповідання, пісні та ін. Мовлення є реалізацією мови. Мовлення матеріальне, сприймається органами чуття. Воно конкретне, пов'язане з об'єктами дійсності, може оцінюватися з точки зору істинності, цілеспрямованості, ситуативно обумовлене, динамічне. Розвивається в часі та просторі, суб'єктивне й індивідуальне. Види мовлення: зовнішнє і внутрішнє: зовнішнє поділяється на усне та писемне, на монолог і діалог, а також за стилями і жанрами.

Розвиток мовлення – процес оволодіння мовленням: засобами мови (фонетикою, лексикою, граматиною, культурою мовлення, стилями) і механізмами

мовлення – його сприйняття і висловлення своїх думок. Процес розвитку мовлення проходить у дошкільному і шкільному віці, у дорослого.

Зв'язне мовлення – термін, який вживається в методиці української мови у трьох значеннях: 1) зв'язне мовлення – діяльність того, хто говорить, процес висловлювання думки; 2) зв'язне мовлення – текст, висловлювання, продукт мовленнєвої діяльності; 3) назва розділу методики розвитку мовлення – методика переказів, творів та інших текстових, творчих робіт.

Мовленнєва ситуація – сукупність чинників, що впливають на особливості мовленнєвої поведінки комунікантів; конкретні обставини, за яких відбувається спілкування. Це не лише сукупність зовнішніх обставин, а й предмет обговорення, внутрішні переживання комунікантів тощо. Тож до поняття належать ще й такі фактори: стосунки між співрозмовниками; їхні наміри; безпосередня реалізація самого акту спілкування, під час якого можуть виникнути нові стимули для говоріння.

Творчі роботи або творча діяльність учнів з української мови – сукупність таких видів вправ, при виконанні яких проявляється висока самостійність учнів; вправи, у яких учні створюють новий текст, складають усні та письмові оповідання, замальовки, гуморески, повідомлення про результати спостережень, досліджень. У творчих роботах розкриваються особистість школярів, їх почуття, погляди, життєва позиція. Творчі роботи – важливий виховний засіб. До творчих робіт належать не лише твори, а й ті види переказів, у яких є елемент творчості: перекази зі зміною особи оповідача, сюжету, з доповненнями; різні види драматизації (від читання в особах до інсценізації); імпровізації учнів; ілюстрування творів; використання музичних творів; кращі зразки виразного читання. Вищою формою творчості учнів є перші літературні спроби – вірші, проза, листування та ін. Творчістю також вважається дослідницька діяльність учнів: вивчення місцевих топонімів, фразеології, прізвищ, місцевих діалектів та ін.

Комунікативні вміння – здійснення безпосередньої й опосередкованої взаємодії, уміння правильно, грамотно пояснювати свою думку й адекватно сприймати інформацію від партнера зі спілкування.

Лінгвістика або мовознавство – наука, що вивчає мову в усій складності її прояву; наука про мову взагалі й окремі мови світу як індивідуальних її представників. Це гуманітарна наука, яка є розділом культурології і філології, а також галуззю семіотики. Як самостійна дисципліна сформувалася в середині XIX століття.

Лінгводидактика – термін, який вживається багатьма дослідниками-методистами для позначення фундаментальної частини методики, у якій досліджуються закономірності засвоєння мови, вирішуються питання змісту курсу мови на основі лінгвістичних досліджень, вивчаються труднощі засвоєння матеріалу з мови та їх причини, визначаються принципи і методи навчання та ін.

Психологічні основи методики української мови. Психологія – це наука про психіку в її розвитку як всіх людей, так і людини кожної зокрема, в її прояві в різних видах діяльності. Вивчає процеси мислення і мовлення, спілкування між людьми, закономірності оволодіння мовленням у дитячому віці, вивчає процеси засвоєння учнями школи різних розділів курсу української мови. Психологія вивчає шляхи

формування особистості учня, розвиток його пізнавальної активності. У педагогічній психології досліджуються: психологія засвоєння граматики в школі, орфографії, синтаксису і пунктуації, психологія розвитку мовлення учнів, психологія навчання письма, психологія оволодіння читанням, психологія мовлення дитини дошкільного віку та ін.

Психологія мовлення – галузь психології, яка вивчає механізми мислення, її мотивацію, процеси мовлення як діяльності, питання зв'язку мислення і мовлення і мовою у дітей, підлітків, юнаків та ін. Тісно пов'язана з психолінгвістикою. У дослідженнях із психології мовлення вирішуються питання: шляхи та закономірності розвитку мовлення дітей у школі, мовленнєва творчість учнів, роль внутрішнього мовлення в підготовці усних і письмових висловлювань, співвідношення усного та писемного мовлення в процесі навчання мови, шляхи розвитку оперативної мовленнєвої пам'яті та ін. Дослідження в області психології мовлення слугують основою для розробки методики розвитку мовлення учнів.

Психолінгвістика – наука, яка вивчає процеси утворення, сприйняття та формування мовлення у їх взаємодії із системою мови, а також розробляє моделі мовленнєвої діяльності та психофізіологічної мовленнєвої організації людини, перевіряє їх у процесі психологічних експериментів.

(Визначення термінів подано за джерелом: Наумчук М.М. Словник-довідник основних термінів і понять з методики української мови: Навчальний посібник. Тернопіль : Видавництво Астон, 2008. 132 с.)

Основні принципи розвитку зв'язного мовлення

<i>Загальнодидактичні</i>	<i>Власне методичні (специфічні)</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Науковість • Систематичність • Доступність • Наступність • Перспективність • Послідовність • Проблемність • Зв'язок теорії з практикою • Наочність • Активність і самостійність • Свідомість • Автоматизм 	<ul style="list-style-type: none"> • Увага до специфіки засвоєння (мовлення) • Діалектичний зв'язок мовлення з розвитком мислення • Поступове ускладнення навчальних завдань • Випереджальний розвиток усного мовлення • Зв'язок з виучуваним матеріалом на уроках української мови, літератури та інших предметів

(Пентиліук М.І., Окуневич Т.Г. Методика навчання української мови у таблицях і схемах: Навчальний посібник. Вид.2-е, випр. і перероб. Київ : «Ленвіт», 2010. 134 с.)

Лекція 2

Тема: **Розвиток мовної особистості як основний напрям НУШ.**

План

1. Концепція Нової української школи.
2. Види робіт з розвитку зв'язного мовлення за чинними програмами.
3. Аналіз програм інтегрованого навчання. Інтегровані уроки з української мови та літератури в сучасному освітньому середовищі.
4. Види робіт для розвитку мовлення на інтегрованому уроці.
5. Сучасні підходи до розвитку зв'язного мовлення учнів з ООП.

Література

1. Державний стандарт базової середньої освіти 2020. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>
2. Інклюзивна освіта від А до Я: порадник для педагогів і батьків / Укладачі Н.В. Заєркова, А.О. Трейтяк. К., 2016. 68 с.
3. Караман С. Види робіт з розвитку зв'язного мовлення. *Українська мова в школі*. 2004. № 4. С. 18-20.
4. Колупаєва А.А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
5. Концепція нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrayinska-shkola-compressed.pdf>
6. Голуб Н.Б., Горошкіна О.М. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти. 2021.
7. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти / Заболотний О.В., Заболотний В.В., Лавринчук В.П., Плівачук К.В., Попова Т.Д. 2021.
8. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
9. Стеблюк С.В. Сучасні підходи до розвитку усного мовлення дітей з особливими освітніми потребами. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020 р., № 73, Т. 2.

Терміни й поняттєвий супровід лекційної теми

«Нова українська школа» (НУШ) – реформа шкільництва Міністерства освіти та науки, яка передбачала створення школи, де діти будуть навчатися через діяльність, «у якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, а й вміння застосовувати їх у житті». 2017—2018 навчального року 100 шкіл тестували новий стандарт, з 2018—2019 року всі перші класи навчаються за ним.

Головна мета – створити школу, у якій буде комфортно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, а й вміння застосовувати їх у повсякденному житті, школу, де вчать критично мислити, експериментувати та не боятися висловлювати власну думку.

Формула НУШ складається з дев'яти компонентів:

1. Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві.
2. Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками.
3. Умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно.
4. Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм.
5. Наскрізнний процес виховання, який формує цінності.
6. Нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя.
7. Децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію.
8. Справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти.
9. Сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу.

10 Ключових компетентностей:

- Спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами.
- Основні компетентності у природничих науках і технологіях.
- Інформаційно-цифрова компетентність.
- Уміння вчитися впродовж життя.
- Спілкування іноземними мовами.
- Математична компетентність.
- Ініціативність і підприємливість.
- Обізнаність та самовираження у сфері культури.
- Екологічна грамотність і здорове життя.
- Соціальна та громадянська компетентності.

Педагогіка партнерства

Частиною формули НУШ є педагогіка партнерства, а саме трикутник учень-учитель-батьки. Передбачається, що родина має бути залучена до навчання дитини, співпрацювати з учителем. Він, у свою чергу, має стати для дитини другом.

Основні принципи педагогіки партнерства:

- повага до особистості
- доброзичливість і позитивне ставлення
- довіра у відносинах
- діалог – взаємодія – взаємоповага
- розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків)
- принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність узяття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей)

Підготовка вчителів

Одним з основним напрямків підготовки до реформи є підготовка вчителів. На онлайн-платформі Ed-era був розроблений шеститижневий курс для вчителів перших класів, що є першим етапом. Далі йде безпосереднє навчання вчителів тренерами, що пройшли підготовку за програмою ГО «Освіторія» спільно з МОН. На початок 2018—2019 навчального року підвищення кваліфікації пройшли понад 22 тисячі вчителів початкових класів.

Структура

Навчання триватиме 12 років, як прийнято в більшості розвинених країн. Початкова школа триває чотири роки і поділяється на два цикли (1-2 класи — адаптаційно-ігровий, 3-4 класи — основний). Базова середня освіта — п'ять років і поділяється на два цикли (5-6 класи — адаптаційний, 7-9 класи — базове предметне навчання). Профільна середня освіта — три роки, передбачає вибір академічного чи професійного спрямувань. Академічне спрямування передбачає поглиблене вивчення певних предметів (обираються не тільки предмети, але й їх рівень складності), орієнтацію на подальше навчання в університеті.

Професійне забезпечує отримання першої професії і повну загальну середню освіту. Можливість навчатися далі цей напрямок не обмежує.

(Концепція нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>).

Інтегроване навчання – це сукупність послідовних та взаємопов'язаних дій учителя й учня. Вони спрямовані на формування цілісної картини світу школяра на основі об'єднання навчального матеріалу з різних освітніх галузей (навчальних предметів).

При реалізації завдань інтегрованого навчання в новій українській школі, інтеграція розглядається не як механічне об'єднання окремих питань з різних навчальних предметів, а як їх органічне взаємопроникнення. Воно дає якісно новий результат, нове системне й цілісне утворення – формування цілісної картини світу.

Наскрізною метою інтегрованого уроку з української мови та літератури є:

- формування правильного мовлення шляхом виправлення фонетичних, лексичних і граматичних помилок;
- удосконалення вмінь учнів ефективно сприймати інформацію в усній формі (аудіювання);
- впровадження в практичне використання навичок правильної вимови, набутих у процесі виконання різноманітних вправ, удосконалення техніки читання та письма;
- створення умов для спілкування та обговорення літературних творів та медіатекстів.

Модельні навчальні програми із інтегрованою основою:

Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 5-6 класи для закладів загальної середньої освіти (автори: Старагіна І.П.,

Новосьолова В.І., Терещенко В.М., Романенко Ю.О., Блажко М.Б., Ткач П.Б., Панченков А.О., Волошенюк О.В.).

Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5-6 класи для закладів загальної середньої освіти (автори: Яценко Т.О., Тригуб І.А.).

Програми розміщені на офіційному сайті МОН у вільному доступі.

Відповідно до концепції інтегрованого навчання в НУШ МОН України надав гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» декільком *підручникам з української мови та літератури*:

1. «Література (українська та зарубіжна)» підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти (Яценко Т.О., Пахаренко В.І., Тригуб І.А., Слижук О. А.).

2. «Українська мова, українська та зарубіжна літератури» підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) (авт. Старагіна І.П., Панченков А.О., Терещенко В.М., Романенко Ю.О., Волошенюк О.В., Новосьолова В.І., Блажко М.Б., Ткач П.Б.).

3. «Українська мова, українська та зарубіжна літератури» підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) (авт. Хворостяний І.Г., Большакова І.О.).

Учень з ООП (Особливими освітніми потребами) – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту (ЗУ «Про освіту»).

До категорії осіб з особливими освітніми потребами, які потребують додаткової підтримки під час освітнього процесу, належать: особи з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарата; хворобами нервової системи; затримкою психічного розвитку, інтелектуальними порушеннями, складними порушеннями мовлення (у тому числі з дислексією); іншими складними порушеннями розвитку (у тому числі з розладами спектру аутизму) та ін.

Одна із основних умов успішного навчання дітей з ООП – індивідуальна програма розвитку – документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з ООП, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб/послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання (Закон України «Про освіту», прийняття від 05.09.2017 р.).

Для кожної дитини, що потребує підтримки в освітньому процесі, директор школи створює команду психолого-педагогічного супроводу. Ця команда має провести оцінку та визначити, чи дійсно є потреба у наданні дитині підтримки першого рівня. На основі цієї оцінки заклад ухвалює відповідне рішення.

Відповідно до пункту 1 статті 20 закону “Про освіту”, заклади освіти за потреби утворюють інклюзивні або спеціальні групи і класи для навчання дітей з ООП. У разі звернення особи з особливими освітніми потребами або її батьків (інших законних представників) інклюзивна група або клас утворюється обов'язково.

Термін “інклюзія” з'явився через необхідність залучення людей з інвалідністю до суспільного життя. Він закріплений у Конвенції ООН про права

людей з інвалідністю. Але інклюзії можуть потребувати не лише люди з інвалідністю, а й будь-яка людина в певних життєвих ситуаціях.

Вважається, що в будь-якому суспільстві людей з інвалідністю в середньому 10%. За даними Міністерства соціальної політики, в Україні – 2,6 млн людей з інвалідністю. Це 6% усього населення. Із них – 168 280 дітей. Дані Всесвітньої організації охорони здоров'я вказують, що у нас 6,7 млн (15%) таких громадян. 0,9 – 1,8 млн людей інвалідність суттєво заважає в житті.

Інвалідність – це соціальний конструкт, результат взаємодії в суспільстві особистісних факторів та факторів проживання. Це не індивідуальна проблема, а наслідок неправильної організації суспільства. Для людини з інвалідністю інклюзія – це організація життя суспільства без бар'єрів або усунення наявних. Ідеально, коли людині з інвалідністю не потрібно щоранку думати, як дістатися до пункту призначення. Він або вона просто пересувається простором без жодних бар'єрів.

Деякі установи запитують: якщо у нас немає людей з інвалідністю, навіщо нам встановлювати в будівлях ліфти, які дуже дорого коштують. Так, може, ваші заклади не відвідують люди з інвалідністю, тому що вони не розраховані на них?

Інклюзія – це насамперед шляхи комунікації: як ми шукаємо канали спілкування, щоб залучити якомога більше людей до взаємодії.

Інклюзія – це спосіб життя.

Інклюзія – це про повагу до людської гідності, бо вона є джерелом прав людини.

Інклюзія – це не дискримінація.

Інклюзія – це система заходів, спрямована на залучення та попередження вилучення.

(<https://zmina.info/columns/shho-take-inklyuziya/>)

Лекція 3

Тема: **Пріоритетні підходи до навчання зв'язного мовлення в школі.**

План

1. Підходи до навчання української мови.
2. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення рідної мови в закладах освіти.
3. Особистісно-орієнтоване навчання української мови в школі.
4. Проблемний підхід до навчання.
5. Соціокультурний та комунікативно-когнітивний підходи на уроках української мови як запорука розвитку вміння спілкуватися.

Література

1. Бакуменко О.В. Способи формування комунікативних компетентностей учнів на уроках української мови та літератури. URL: <https://genezum.org/library/sposoby-formuvannya-komunikatyvnyh-kompetentnostey-uchniv-na-urokah-ukrainskoi-movy-ta-literatury>
2. Гулак І. Є. Шляхи формування комунікативної компетентності учнів у процесі вивчення української мови і літератури. URL: <https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2019/01/%D0%86>.
3. Кучеренко І.А. Технологія проблемного навчання української мови: сутність та лінгводидактичний потенціал. *Українська мова і література в школі. 2018. № 3. С. 14-21.*
4. Кучерук О. А. Соціокультурний підхід до формування україномовної особистості учня основної школи. – Методичний пошук: Викладацько-студентські наукові роботи з питань методики викладання мови і літератури. – Житомир: Вид-во: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – Випуск дванадцятий. Частина І. – С. 6-14
5. Маленко О. О. Новітня дидактика: механізми дії, коректність використання, навчальна продуктивність. Стратегічні напрями розвитку сучасної української лінгводидактики: [колективна монографія] / за ред. Е. Палихати, О. Петришиної. Тернопіль: Видавництво «Підручники і посібники», 2021. С. 23–33.
6. Яськів Г.Д. Формування комунікативної компетентності на уроках української мови і літератури шляхом використання інтерактивних методів навчання. URL: <https://gapon.te.ua/clovo-vchyteliu/dosvid-i-innovatsii/item/912-formuvannia-komunikatyvnoi-kompetentnosti-na-urokakh-ukrainskoi-movy-i-literatury-shliakhom-vykorystannia-interaktyvnykh-metodiv-navchannia-z-dosvidu-roboty-vchytelia-tzosh-14-hdyaskiv>

Терміни й поняттєвий супровід лекційної теми

Комунікативно-діяльнісний підхід передбачає дотримання принципу цілісного вивчення мови і мовлення, а відтак забезпечує насамперед мовленнєвий розвиток учнів, які вільно володіють *практичною* мовою. Практична спрямованість вивчення мови уможливорює також формування не просто лінгвістично грамотної особистості, а й випускника з високою мовленнєвою культурою, що особливо актуально для випускників навчальних закладів. Комунікативно-діяльнісний підхід передбачає також застосування відповідних лінгводидактичних принципів, серед яких принципи пізнавально-практичної та функціонально-комунікативної спрямованості, а

відтак впровадження комунікативної та когнітивної методик навчання української мови, що виражається у змісті дидактичного матеріалу та прийомах його подачі.

Діяльнісний підхід – спрямування навчально-виховного процесу на оволодіння різними видами діяльності, у процесі якої учні здобувають знання, набувають діяльнісного досвіду, формують навички взаємодії зі світом, суспільством, іншими людьми. Мета діяльнісного підходу навчити учнів бути суб'єктом своєї діяльності (ставити цілі, розв'язувати завдання, відповідати за результат), володіти різними видами діяльності, завдяки яким вони зможуть організувати власний навчальний простір і досягати бажаних результатів. Навчати діяльності – це передусім робити її мотивованою, навчати учнів цілевизначення й знаходження шляхів і засобів досягнення цілей, формувати вміння контролювати й оцінювати себе; діяльно-комунікативна активність учнів; проєктування індивідуальних досягнень учнів в усіх видах діяльності, сенситивних їхньому розвитку.

Особистісно-орієнтоване навчання – передбачає створення умов, за яких освітній процес стає для учня особистісно значущим. Організація особистісно-орієнтованого навчання потребує переорієнтації: від спрямованості на запам'ятовування готових знань необхідно перейти до формування особистісного досвіду відповідно до потреб учня, вміння творчо навчатись, опрацьовуючи наукові знання і суспільний досвід. Центром особистісно-орієнтованого навчання є особистість дитини, її самобутність, самоцінність: об'єктивний досвід кожного спочатку розкидається, а потім узгоджується зі змістом освіти.

Науковці виокремлюють три моделі особистісно-орієнтованої педагогіки: соціально-педагогічну, предметно-дидактичну та психологічну. *Соціально-педагогічна модель* виховує з попередньо заданими якостями. Освітні інститути суспільства створюють структуру такої особистості. Завданням школи є наближенні кожного учня до її параметрів (носій масової культури).

Предметно-дидактична модель особистісно-орієнтованої педагогіки пов'язана з предметною диференціацією, яка забезпечує індивідуальний підхід у навчанні. Технологія предметної диференціації будується на урахуванні складності та обсягу навчального матеріалу (завдання пониженої та підвищеної складності).

Психологічна модель особистісно-орієнтованої педагогіки спочатку зводилась до визнання відмінностей в пізнавальних здібностях учнів, які в реальному освітньому процесі проявляються в здібності до навчання (індивідуальна здібність до засвоєння знань). При цьому метою освітнього процесу є корекція здібності до навчання як пізнавальної здібності.

Завдання особистісно-орієнтованого підходу:

- розвинути індивідуальні пізнавальні здібності кожного учня;
- максимально виявити, ініціювати, використати індивідуальний досвід учня;
- допомогти особистості пізнати себе, самовизначитись та самореалізуватись, а не формувати попередньо задані здібності;
- сформувати в особистості культуру життєдіяльності, яка дає можливість продуктивно будувати своє повсякденне життя, правильно визначити лінії життя.

Формування культури життєдіяльності особистості є найвищою метою особистісно орієнтовного навчання та технологій.

Проблемне навчання – це формування та подальший розвиток творчих здібностей учнів шляхом активізації їхнього мислення на базі **проблемних** ситуацій, які створює педагог під час процесу оволодіння учнями новими знаннями, вміннями та навичками. Рушійною силою є суперечність між знаннями й уміннями, якими учень володіє, і потребою в нових знаннях та вміннях чи їх більшому обсязі. Вихідною точкою на цьому шляху є проблемна ситуація, у якій певні відомості потребують з'ясування, уточнення, розв'язання, вирішення. Ця технологія спрямована на самостійне вироблення учнем власної комунікативної компетентності, інтенсивне здобуття (а не одержання) ним знань і вироблення вмінь, розвиток самостійної активної пізнавальної діяльності проблемно-діяльнісного спрямування. Означений тип навчання української мови реалізується за умови введення системи стрижневих понять – проблема, проблемна ситуація, проблемна вправа, завдання, запитання, послідовне вирішення яких активізує учіння і забезпечує процес самостійного «здобування», пошуку учнем нових знань.

Соціокультурний підхід в освітній сфері характерний принципами навчання, які спрямовані на формування культурного, духовно багатого, сповненого патріотизму носія мови, здатного здійснювати ефективне мовленнєве спілкування засобами української мови, шляхом вивчення мови у зв'язку з регіональною, національною, загальнолюдською культурою. Серед них такі принципи: активності навчання, навчальної співпраці, діалогічності, культурної самоідентифікації особистості, лінгвокультурологічний, аксіологічний, креативний та інші вихідні положення. Відповідні принципи реалізуються в системі методів навчання, які забезпечують соціокультурний розвиток мовної особистості учня – це метод «діалог культур», метод проектів (соціокультурних), інтерпретаційний метод символічного бачення тексту, метод лінгвокультурологічного дослідження та ін.

Комунікативно-когнітивний підхід – це організація навчального процесу, основу якого складає комунікативна взаємодія учнів, яка забезпечує участь кожного з них як об'єкта і суб'єкта пізнавальної діяльності.

Принципи комунікативно-когнітивного підходу до навчання:

- навчання української мови у процесі мовленнєвої діяльності;
- стимулювання мовленнєво-розумової активності учнів;
- створення автентичних умов їхньої соціалізації;
- урахування їхніх індивідуальних пізнавальних стилів і навчальних стратегій;
- розвиток і розширення знаннєвого простору учнів;
- розвиток мовної особистості учнів;
- формування картини світу учнів;
- розвиток їхнього інтелекту;
- формування комунікативно-когнітивної компетенції учнів.

Лекція 4

Тема: **Навчання рецептивних і продуктивних видів мовленнєвої діяльності** План

1. Види робіт з розвитку зв'язного мовлення за чинними програмами.
2. Рецептивні види мовленнєвої діяльності. Аудіювання. Читання.
3. Продуктивні види мовленнєвої діяльності. Говоріння. Письмо.
4. Наочні й технічні засоби розвитку мовлення, методика їх застосування.
5. Текст в методиці мовленнєвого розвитку учнів (текстоцентричний підхід).

Література

1. Караман С. Види робіт з розвитку зв'язного мовлення. *Українська мова в школі*. 2004. № 4. С. 18-20.
2. Мельничайко В.Я. Творчі роботи на уроках української мови: Конструювання. Редагування. Київ, 1984.
3. Методика викладання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах: методичні розробки до практичних занять для студентів 4 курсу філологічного факультету / Уклад. А. І. Вегеш. Ужгород: ПП Бреза, 2017. 78 с.
4. Палихата Е.Я. Культура українського діалогічного мовленнєвого спілкування. 5-9 класи: навч. посібник для учнів. Тернопіль, 2006.
5. Уроки розвитку зв'язного мовлення / Упоряд. К. Ю. Голобородько. Харків: Вид. група «Основа», 2006. С. 3-7.
6. Цінько С. Методика розвитку навичок аудіювання в учнів 5 клас. *Укр. мова і л-ра в шк.* 1999. № 4. С.7-13.
7. Цінько С. Розвиток аудіативних умінь та навичок п'ятикласників. *Укр. мова і л-ра в шк.* 1999. № 1. С.12-15.
8. Шелехова Т. Формування умінь читати на уроках української мови. *Укр. мова і л-ра в шк.* 2001. № 6. С. 4-8.
9. Шелехова Г. Про систему роботи з розвитку зв'язного мовлення учнів. *Дивослово*. 1994. №1.

Терміни й поняттєвий супровід лекційної теми

Три напрями роботи на уроках РЗМ в школі:

- збагачення словникового запасу учнів і розвиток граматичної будови їх мовлення;
- засвоєння норм української літературної мови;
- формування в учнів умінь і навичок сприймати й відтворювати чужі та будувати власні усні й писемні висловлювання (зв'язне мовлення).

Основні види мовленнєвої діяльності поділяються на продуктивні (говоріння та письмо) і рецептивні (аудіювання та читання). Продуктивні види мовленнєвої діяльності спрямовані на відтворення і повідомлення інформації, а рецептивні на її отримання та прийом.

Аудіювання – розуміння сприйнятого на слух усного мовлення.

Риси аудіювання:

- за характером мовленнєвого спілкування (безпосереднє, усне);
- за роллю у процесі спілкування (реактивне);
- за спрямованістю інформації (рецептивне);
- за формою перебігу психічних процесів (внутрішнє сприйняття, увага, розпізнавання, зіставлення, групування, утримання в пам'яті);

- за характером продукту мовленнєвої діяльності (умовивід як результат розуміння сприйнятого змісту).

Уміння й навички аудіювання: розуміти мовлення в різних ситуаціях спілкування для задоволення різноманітних потреб; визначати тему, мету діалогічного або монологічного мовлення; встановлювати, підтримувати контакт зі співрозмовниками, не залучаючи власної продуктивної діяльності.

Читання – один з найважливіших видів мовної діяльності, тісно пов'язаний як з вимовою, так і з розумінням мови. Також це здатність сприймати, розуміти інформацію, яка записана (передана) тим або іншим способом або відтворена технічним пристроями.

Читацькі вміння це: вміння читати, сприймати надруковане; оволодіння навичками самостійно і продуктивно працювати з різноманітними друкованими і електронними джерелами інформації, користуватися довідково-пошуковим апаратом бібліотеки, прикнижковою бібліографією, іншими сучасними джерелами інформації.

Виділяють два види читання: читання з метою придбання читацького досвіду; читання з метою засвоєння та використання інформації.

Виділяють такі способи читання: поглиблене, ознайомлювальне, читання-перегляд, читання-сканування, швидке читання.

Читання вголос – це читати з достатньою швидкістю, з гарною дикцією відповідно до орфоепічних та інтонаційних норм, логічного наголосу, пауз. Виразити за допомогою тембру, гучності голосу особливості змісту, стилю, передавати авторський задум. Пристосовувати читання до особливостей слухачів.

Читання мовчки – це розуміти фактичний зміст тексту, знаходити в тексті необхідну інформацію, визначати тему та головну думку, знаходити виразально-зображальні засоби, уявляти наявні в тексті образи.

Говоріння – одне з основних комунікативних умінь, тому на уроках української мови удосконалення цих здібностей стає провідним напрямом діяльності вчителя-словесника. Говоріння забезпечує усне спілкування в діалогічній і монологічній формі.

Діалогічне мовлення – процес мовленнєвої взаємодії двох або більше учасників спілкування.

Уміння й навички говоріння у процесі діалогу: виявляти обізнаність з обговорюваної теми; досягати комунікативної мети; дотримуватися теми спілкування; аргументувати висловлені тези; спростовувати хибні думки співрозмовників; використовувати правила спілкування; мовленнєвого етикету, репліки для стимулювання, підтримання діалогу, дотримуватися норм літературної мови; не перебивати співрозмовника, висловлюючи власну думку, доброзичливо його вислуховувати тощо.

Удосконалення умінь діалогічного мовлення учнів відбувається в тісному взаємозв'язку з удосконаленням їхнього монологічного мовлення.

Монологічне мовлення – безпосередньо спрямоване до співрозмовника чи аудиторії. Передбачає висловлювання однієї особи.

До умінь і навичок монологічного мовлення (усний або письмовий переказ, усний або письмовий твір) **належать:** будувати висловлювання певного обсягу, добираючи та впорядковуючи необхідний для реалізації задуму матеріал; враховувати тему висловлювання; виразно відображати основну думку, розрізняючи головний і другорядний матеріал; використовувати мовні засоби відповідно до комунікативного завдання; дотримуватися норм літературної вимови; зберігати єдність стилю.

Система роботи з удосконалення монологічного мовлення повинна містити вправи і завдання, розраховані на постійне залучення учнів до активних форм спілкування, сприяти розвитку їхньої мовленнєвої компетенції.

Письмо – це такий вид мовленнєвої діяльності, що полягає в кодуванні інформації за допомогою графічних засобів мови. Уміння писати означає графічно правильно зображати літери алфавіту, дотримуючись правописних норм; формулювати свої думки в письмовій формі. Оволодіти писемними мовленням – означає навчитися точно і грамотно висловлювати власні думки в різних жанрах, типах і стилях мовлення.

Використовуються такі види письма – *письмо-слухання* і *письмо-читання*. Коли слухають і пишуть (написання диктантів, переказів, планів, тез, конспектів, лекцій) або коли читають і пишуть (плани, тези, конспекти, анотації, реферати).

Написання може бути *повним* чи *скороченим*. У зв'язку з цим програмою передбачено такі види робіт з розвитку мовлення, як детальний і стислий переказ, анотація (короткий виклад змісту).

Технічні засоби навчання (ТЗН) – це система засобів, яка складається з двох взаємопов'язаних частин: носіїв аудіовізуальної інформації (спеціальних навчальних посібників) та апаратури, за допомогою якої подається інформація. У зв'язку з цим використання ТЗН має два аспекти – педагогічний і технічний.

Педагогічний аспект охоплює питання, пов'язані зі створенням носіїв навчальної інформації відповідно до дидактичних вимог навчального процесу і розробки методики їх застосування.

Технічний аспект охоплює питання, які стосуються створення необхідної для використання носіїв навчальної інформації апаратури, яка б задовольняла педагогічні та технічні вимоги.

Технічні засоби навчання класифікують за трьома основними ознаками:

- за призначенням (ТЗН широкого призначення і ТЗН широкого призначення);
- за функціями, які вони виконують (ТЗН передачі інформації і ТЗН контролю знань);
- за способами впливу на учнів (візуальні (зорові), адитивні або аудіальні (звукові), аудіовізуальні (звукозорові)).

Серед сучасних технічних засобів навчання виокремлюють технічні засоби на базі інформаційних комп'ютерних технологій. Запровадження у навчальний процес технічних засобів навчання на базі інформаційних технологій відкриває значні можливості для здійснення індивідуального підходу.

Текст в методиці мовленнєвого розвитку учнів.

Основним лінгвістичним поняттям методики розвитку зв'язного мовлення учнів є поняття "текст". Теорія тексту як наукова дисципліна склалася в другій половині ХХ ст. на перетині ряду наук – лінгвістики, риторики, психолінгвістики, соціології, інформатики та ін.

Основні ознаки тексту: 1) наявність групи пропозицій; 2) їх смислова цілісність (єдність предмета мовлення, тобто теми; наявність основної думки та її розвитку); 3) структурна зв'язність пропозицій.

Основа *зв'язності тексту* становить комунікативна спадкоємність, що складається в побудові кожного наступного речення на базі попереднього. З погляду теорії актуального членування висловлювання діляться на дві частини: "дане" (воно є вихідним пунктом висловлювання) і "нове" (це те, що повідомляється).

Структурна зв'язність пропозицій забезпечується особливими мовними засобами: спілками, займенниками, текстовими синонімами, повторами. Тематичне

єдність тексту відображається в *заголовку* (у його наявності або потенційної можливості). Тема є ознакою тексту, позначає предмет висловлювання (його тему) або комунікативну установку автора (основну думку тексту). Співвіднесеність заголовка зі змістом тексту, його кінцівкою свідчить про *завершеність тексту*.

Класична *структура тексту* має три структурно-сміслові частини, в кожній з яких розкривається лише частина теми (мікротеми).

- 1) початок (зачин);
- 2) середня (основна) частина (розвиток теми);
- 3) кінцівка (кінцева частина).

У школярів повинні бути сформовані наступні **текстові вміння**: розуміти тему тексту і розкривати її в своєму висловлюванні; розуміти основну думку "чужої" мови, а також усвідомлювати її і розвивати у своїй; розташовувати пропозиції в потрібній послідовності і зв'язувати їх між собою.

Текстоцентричний підхід передбачає осмислення тексту як мовленнєвого виразу. В його основі – єдність мовної, мовленнєвої та правописної компетенцій. Текстоцентричний підхід дозволяє реалізувати всі завдання навчання в їх комплексі, а саме: формування умінь і навичок точно, доречно, виразно висловлювати свої думки, дотримуючись правил побудови висловлювань, переконувати слухачів у правильності своїх міркувань; удосконалення умінь обговорювати різні моделі висловлювань, визначати їх позитивні сторони та недоліки; розвиток культури ведення дискусій, полеміки, диспутів, дотримуючись правил спілкування та культури мовлення; формування мовленнєвої компетенції у єдності усного та писемного мовлення.

Він дає можливість досліджувати функціонування текстів різних типів, стилів, жанрів мовлення, відповідно до ситуації спілкування, використовувати традиційні та інноваційні методи навчання на заняттях з української мови (За М.І. Пентилюк).

Лекція 5

Тема: **Методика проведення та перевірки творчих робіт**

План

1. Основні поняття методики творчих робіт.
2. Вимоги чинних програм до творчих робіт учнів в системі їхньої мовленнєвої підготовки.
3. Методика аналізу тексту як важливого чинника формування власної мовотворчості учнів.
4. Перевірка творчих робіт.

Література

1. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів 5-10 класів з порушеннями інтелектуального розвитку. Навчально-методичний посібник / авт.: О.В. Чеботарьова, Г.О. Блеч, І.В. Гладченко, С.В. Трикоз, І.В. Бобренко, Н.А. Ярмола та ін.: за ред.: О.В. Чеботарьової. Київ : ІСП НАПН України, 2019. 120 с.
2. Мацько Л.І. та ін. Стилїстика української мови: Підручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько // За ред. Л.І. Мацько. Київ: Вища школа, 2003.
3. Мельничайко В.Я., Пентилюк М.І., Рожило Л.П. Удосконалення змісту і методів навчання української мови. Київ, С.56–76.
4. Мельничайко В.Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови: Посібник для вчителів. Київ, 1986.
5. Українська мова 5-11 класи. Навчальні програми. Методичні коментарі науковців Інституту педагогіки НАПН України. Нормативні документи МОН. Харків : Видавництво «Ранок», 2017.

Терміни й поняттєвий супровід лекційної теми

Формування в учнів умінь і навичок будувати власні й сприймати та відтворювати чужі усні та писемні висловлювання представлений мовленнєвою змістовою лінією шкільної програми, де визначено зміст навчального матеріалу: відомості про мовлення, перелік основних видів робіт за кожним видом мовленнєвої діяльності: сприймання чужого мовлення: аудіювання, читання мовчки; відтворення готового тексту: виразне читання вголос, усні (говоріння) і письмові (письмо) перекази; створення власних висловлювань: діалог, монолог (твір, відгук, виступ під час дискусії, доповідь, реферат, виступ, анотація), ділові папери та ін.

Реалізація мовленнєвої змістової лінії програми вимагає врахування двох ступенів мовленнєвої діяльності:

підготовчий ступінь передбачає уміння відтворювати готові мовні одиниці, добирати існуючі в мові варіанти мовних одиниць, мотивуючи свій вибір (наприклад, вибір слів з синонімічного ряду, фонетичних варіантів у-в, і-й та ін.). Цей ступінь мовленнєвої діяльності (конструювання) ґрунтується на знаннях норм літературної мови та практичних уміннях і навичках, що виробляються насамперед на уроках вивчення лінгвістичної теорії в процесі засвоєння мовного матеріалу;

основний ступінь мовленнєвої діяльності (розвиток різних видів зв'язного мовлення, формування комунікативних умінь і навичок) співвідноситься з уміннями творчо використовувати мовні засоби (фонетичні, лексичні, граматичні) та способи вираження думки залежно від стилю, типу, жанру мовлення. На цьому ступені мовленнєвої діяльності передбачається робота з текстами різних типів, стилів і жанрів мовлення.

Така діяльність реалізується у двох видах: *рецептивне мовлення* (сприйняття, усвідомлення, розуміння, аналіз готових усних і писемних текстів) і *продуктивне мовлення* (складання власних усних та писемних текстів – переказів, творів, публіцистичних й ділових жанрів).

Переказ – це вид роботи з розвитку зв'язного мовлення, який передбачає передачу в усній чи письмовій формі прочитаного або прослуханого тексту. Велике значення переказу насамперед у тому, що він навчає глибоко розуміти і правильно передавати чужі слова, виробляє навички самостійного викладу думок в усній і письмовій формі.

На уроках української мови використовуються різні **види переказів** залежно від докладності передачі змісту тексту і міри збереження його композиції:

Докладний переказ, коли учні навчаються глибоко усвідомлювати і запам'ятовувати його зміст до найдрібніших деталей. А потім відповідно до плану передають зміст із збереженням подробиць, деталей.

Стислий переказ передбачає лаконічну, максимально коротку передачу змісту прочитаного чи прослуханого тексту. Такий переказ спонукає глибоко занурюватися в зміст твору, аналізувати його, з тим щоб виділити основне, найголовніше і зберегти його в переказі, випустивши деталі.

Вибірковий переказ передбачає логічно послідовний виклад матеріалу лише з одного питання, яке розкривається в тексті для переказу поруч з іншими, чи переказування одного епізоду.

Творчі перекази передбачають не тільки передачу змісту прочитаного тексту, а й дописування можливого кінця чи початку, які вчитель пропускає при читанні, введення додаткових епізодів або опису осіб, предметів, явищ тощо.

Переказ-переклад. Учитель читає текст іноземною мовою, а учні, усвідомивши його зміст, переказують українською, знаходячи ідентичні лексичні й інші засоби. Ця форма роботи має свої труднощі порівняно, наприклад, із докладним чи стислим переказом.

Навчальний переказ, потребує ретельної підготовки. Учитель має заздалегідь дібрати текст, уважно його прочитати і визначити, які труднощі в розумінні змісту, значення окремих слів і зворотів можуть виникнути в учнів і як їх подолати. Роботу над лексикою переказу бажано розпочинати заздалегідь, хоча б за тиждень. Клас працює над добором синонімів у межах тієї лексики, яка є в тексті переказу, над введенням у речення засобів мовної виразності тощо.

Методика проведення **контрольного** переказу характеризується більшою самостійністю учнів у роботі над текстом, складанням плану тощо.

Твір – це вираження в мовній формі вражень, почуттів, думок, відображення потреб, рівня культури особистості, вправа у самостійному зв'язному висловленні думок на запропоновану чи самостійно обрану тему в писемній формі.

Твори класифікують відповідно до типів мовлення: *твір-розповідь*, *твір-опис*, *твір-роздум*.

За стилями мовлення твори бувають *художні*, *офіційно-ділові*, *публіцистичні*, *наукові*.

За жанром того чи іншого стилю – *оповідання*, *відгуки*, *стаття*, *замітка до газети*, *казка* тощо.

За джерелом добору матеріалу – *про пережите*, *бачене*, *почуте*, *на матеріалі екскурсії*, *спостережень*, *ігор*, *на книжковому матеріалі*, *за картинами*, *спектаклями*, *сюжетними малюнками*, *імпровізацією казок*, *на основі творчої уяви*, *за поданим початком*, *серединою*, *кінцівкою*.

За способом виконання – *усні й писемні*.

За ступенем самостійності учнів – *колективні, напівсамостійні, самостійні*.

За типами зв'язні тексти поділяються на *розповіді, описи і міркування*. Найчастіше зустрічаються тексти змішаного типу: *розповідні з елементами опису і міркування*.

За метою виконання – *навчальні, навчально-тренувальні, контрольні*.

За місцем виконання – *класні й домашні*.

Класифікація творів допоможе вчителю глибоко і правильно зрозуміти навчальні завдання кожної роботи, визначити відповідні методики навчання.

Власне висловлення – це своєрідний твір-роздум стосовно певного проблемного, суперечливого питання (проблеми), актуального для сучасної молоді.

Структура власного висловлення:

1. Теза
2. Аргументи (2 або 3)
3. Приклад з художньої літератури чи іншого виду мистецтва
4. Приклад з історії, суспільно-політичного чи власного життя.
5. Висновок

Есе – це самостійна творча письмова робота, ознакою якої є особистісний характер сприймання проблеми та її осмислення, невеликий обсяг, вільна композиція, невимушеність та емоційність викладу.

Види формального есе:

- інформаційне (есе-розповідь, есе-визначення, есе-опис);
- критичне;
- есе-дослідження (порівняльне есе, есе-протиставлення, есе причини-наслідку, есе-аналіз).

Вимоги до формального есе:

1. Обсяг – (250-300 слів).
2. Есе повинно сприйматися як цілісний твір, ідея якого зрозуміла й чітка.
3. Кожен абзац есе розкриває одну думку.
4. Необхідно писати стисло і ясно. Есе не повинно містити нічого зайвого, має нести лише інформацію, необхідну для розкриття ідеї есе, власної позиції автора.
5. Есе має відрізнятися чіткою композиційною побудовою, бути логічним за структурою. В есе, як і в будь-якому творі, повинна простежуватися внутрішня логіка, що визначається, з одного боку, авторським підходом до обговорюваного питання, а з іншого – самим питанням. Необхідно уникати різких стрибків від однієї ідеї до іншої, думка має розкриватися послідовно.
6. Есе повинно засвідчити, що його автор знає й осмислено застосовує теоретичні поняття, терміни, узагальнення, ідеї.
7. Есе має містити переконливе аргументування порушеної проблеми.

Есе складається з таких частин:

Вступ – обґрунтування вибору теми есе.

Основна частина – теоретичні основи обраної проблеми й виклад основного питання. Ця частина припускає розвиток аргументації й аналізу, а також обґрунтування їх, виходячи з наявних даних, інших аргументів і позицій.

Висновок – узагальнення й аргументовані висновки до теми тощо. Підсумовує есе або ще раз вносить пояснення, підкріплює зміст і значення викладеного в основній частині.

(Критерії оцінювання есе за чинною програмою. Відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 01. 07. 2019 р. № 1/11-5966).

Лекція 6

Тема: **Методика роботи зі стилістики, риторики та культури мовлення**

План

1. Зміст і місце стилів мовлення в шкільній програмі.
2. Функційно-стилістичний підхід до навчання української мови.
3. Типи вправ зі стилістики.
4. Риторика як теорія, майстерність та мистецтво красномовства.
5. Елементи практичної риторики в 5-9 класах.
6. Основні риторичні уміння й навички.

Література

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови. Львів : Світ, 2003. 432 с.
2. Голуб Н. Б. Система вправ з риторики. *Українська мова та література*. 2011. № 6. С. 2-8.
3. Заболотний О., Заболотний В. Правильне мовлення. Слововжиток. Граматичні форми. Вимова і наголос : [навчальний посібник]. Київ : Літера ЛТД, 2022. 224 с.
4. Коваленко С. М. Сучасна риторика : навчально-методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2007. 184 с.
5. Кравець Л. В. Стилiстика української мови : Практикум [навчальний посiбник]. за ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища школа, 2004. 199 с.
6. Основи ораторського мистецтва : Практикум / укладач О. І. Когут. Тернопіль : Астон, 2005. 296 с.
7. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика. Частина 1. Харків: Вид. група «Основа», 2015. 127 с.
8. Пентилюк М. І. Текст як основа формування риторичних умінь і навичок учнів. *Українська мова та література в школі*. 2008. № 1. С. 4-6.
9. Сербенська О. Культура усного мовлення. Практикум : [навчальний посібник]. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 216 с.

Терміни й поняттєвий супровід лекційної теми

Стиль в сучасній українській мові є різновидом мови з певним набором засобів мовлення для вираження мовлення або передачі вербальної інформації у певних умовах. Стилi мови рiзняються характером висловлювання, змістом та метою мовлення.

Наразі виділяють **6 основних стилів української мови**: розмовний, публіцистичний, науковий, художній, офіційно-діловий та сакральний.

Розмовний стиль (розмовно-побутовий) – найбільш уживаний у сучасній мові. Він використовується в побутовому усному спілкуванні та слугує для офіційного або неофіційного спілкування людей у повсякденному житті.

Публіцистичний стиль – це стиль засобів масової інформації – газет, журналів, телебачення, радіо, громадсько-пропагандистських видань. Без нього не обійтися, коли відбувається формування громадської думки, обговорення суспільно-політичних ідей або дебати, політична пропаганда та сприяння розвитку суспільства.

Науковий стиль використовується переважно в науковій сфері для інформування про певні результати наукових досліджень. Цей стиль поділяється на власне науковий стиль та науково-популярний, науково-навчальний залежно від цільової аудиторії, на яку розраховане викладення матеріалу.

Художній стиль – це стиль, за допомогою якого створена більшість творів художньої літератури. У рамках стилю виділяють прозаїчні та поетичні твори.

Основними жанрами художнього стилю виступають вірші, оповідання, драматичні твори, романи, поеми, епіграми тощо.

Офіційно-діловий стиль використовується при оформленні ділових паперів, але він може використовуватися як в усній, так і в письмовій формі.

Офіційно-діловий стиль використовується з метою регулювання офіційно-ділових стосунків та поділяється на законодавчий, адміністративний, дипломатичний та канцелярський.

Сакральний (або конфесійний) стиль необхідний для релігійних потреб суспільства.

Функціонально-стилістичний аспект вивчення української мови передбачає вивчення, поглиблення й систематизацію найважливіших відомостей зі стилістики; розвиток й удосконалення вмінь та навичок відтворювати готові тексти в усній і писемній формі, аналізувати та створювати власні висловлювання різних стилів, типів та жанрів мовлення з урахуванням ситуації спілкування; перевіряти, редагувати й удосконалювати результати мовленнєвої діяльності.

Реалізація функціонально-стилістичного підходу на уроках української мови передбачає **три основних етапи**, що взаємопов'язані між собою і взаємообумовлені структурою та змістом шкільної програми: вивчення стилістичних понять; формування стилістичних умінь і навичок; активна практика продукування власних висловлювань.

Стилістичні вправи – це усні і письмові вправи, що допомагають учням зрозуміти завдання функціональних стилів, основні загальні риси і мовні особливості на фонетичному, лексичному, граматичному рівнях. Виділяються такі види вправ за змістом: фонетико-стилістичні, лексико-стилістичні, граматико-стилістичні, власне-стилістичні. За методикою: супровідні, спеціальні, на закріплення і поглиблення знань і навичок, на повторення.

Призначення стилістичних вправ:

- доповнюють, деталізують виучувану тему (з лексики, граматики тощо) з стилістичного боку;
- розкривають конкретні стилістичні ознаки мовних явищ;
- тренувальні вправи;
- порівняння текстів різних стилів;
- виявлення певного стилістичного явища;
- визначення стилістичної ознаки тексту;
- визначення стилів мовлення;
- порівняння мовленнєвих ситуацій, у яких використовуються стилі;
- усні, письмові монологічні і діалогічні висловлювання;
- ситуативні вправи.

Стилістичні вправи повинні відображати лексичні, фонетичні та граматичні явища мови; мають підкреслити на фоні навчального матеріалу з лексики чи граматики ті мовні засоби, які розкривають багатство синонімії, емоційно-експресивне забарвлення та інші стилістичні сторони мови.

(Пентилюк М.І., Окуневич Т.Г. *Методика навчання української мови у таблицях і схемах: Навчальний посібник. Вид.2-е, випр. і перероб. Київ: «Ленвіт», 2010. 134 с.)*

Сучасна риторика – це теорія та майстерність ефективного (доцільного, впливового, гармонійного) мовлення. Предметом сучасної риторики є загальні закономірності мовленнєвої поведінки, що діють у різних ситуаціях спілкування, сферах діяльності, та практичні можливості використання їх з метою створення ефективного висловлювання. Ефективність мовлення визначається найменшими втратами в процесі його передавання від мовця до слухача у всіх трьох типах інформації, які зазвичай містять мовлення: понятійно логічні, оцінні (+ або -), емоційні.

Доцільність мовлення – це його відповідність основній меті мовця, його мовленнєвому наміру.

Впливовість мовлення – це його здатність розбудити розум і почуття, змусити слухача спочатку прислухатися, прихильно та зацікавлено, а потім змусити прийняти те бачення навколишнього світу, яке йому запропонує мовець.

Гармонійна роль мовлення – у необхідності забезпечення найкращого взаєморозуміння між людьми, конструктивного вирішення конфліктів, об'єднання учасників спілкування.

Логічність мови – один з найважливіших чинників комунікації. Можна без перебільшення стверджувати, що цей чинник впливає на результативність комунікативного акту найбільше. Адже інформація, яка викладена нелогічно, по-перше, не може бути адекватно сприйнятою адресатом і зрозумілою йому, по-друге, справляє негативне враження щодо інтелектуальних здібностей адресанта, а відтак і призводить до комунікативного провалу. *Логічність мови забезпечується такими чинниками:* послідовністю викладення думок; зв'язком між думками; зв'язком між висловленими думками й реальною дійсністю, тобто відповідністю висловлення референції; обґрунтованістю думок.

Переконання здійснюється з допомогою аргументів, доводів. Доводи поділяються на логічні й психологічні. Логічні доводи можуть подаватися від окремого до загального, тобто **індуктивним** шляхом. Спочатку аналізується окремий факт, а потім він підводиться під загальновідоме положення, яке і є основним у переконанні. Існує і протилежний шлях – від загального до окремого, тобто **дедуктивний**. У цьому разі подається твердження, яке прийняте всіма, а потім встановлюється приналежність до нього окремого факту.

Дедуктивний метод (лат. deductio – виведення) полягає у послідовному розгортанні повідомлення і руху тексту від загального до часткового. Це метод пошуку того, як спочатку висловленому узагальненню знайти конкретні підтвердження. Прикладами застосування цього методу можуть бути всі визначення частин мови в підручнику з української мови: *Іменником називається частина мови, що називає предмет і відповідає на запитання хто, що.., прикметником називається... і т. ін.* Загальне положення зразу визначає напрям пошуку саме певних фактів та ілюстрацій і організовує слухачів бачити ці факти і думати над ними так, як хоче автор.

Індуктивний метод (лат. Inductio – збудження) є оберненим до дедуктивного. Він полягає в переорієнтації ходу думки у зворотному напрямку – від конкретного до

загального. Інакше кажучи, індуктивний метод потребує, щоб одиничне було таким, яке б увійшло чи перейшло в загальне. Наприклад, слова *п'ятірка, земля, книга, сон, читання, біг* відповідають на запитання що?, мають опредмечене значення, тому називаються іменниками.

Володіти треба обома методами – індукцією і дедукцією, бо вони взаємодіють, ніби перевіряючи один одного і таким чином утримують нас від помилок у пізнанні дійсності.

Публічний виступ – це усне монологічне висловлення з метою досягнення впливу на аудиторію. У сфері ділового спілкування найбільш часто використовуються такі жанри, як доповідь, інформаційна, привітальна і торгова промова.

В основі класичної схеми ораторського мистецтва лежить 5 етапів:

- 1) добір необхідного матеріалу, змісту публічного виступу (*inventio* – «винахід»),
- 2) складання плану, розподіл зібраного матеріалу в необхідній логічній послідовності (*dispositio* – «розташування»),
- 3) словесне вираження, літературна обробка мови (*elocutio*),
- 4) завчання, запам'ятовування тексту (*memoria* – «пам'ять»),
- 5) проголошення (*pronuntiatio*).

Тематика практичних занять

Практичне заняття № 1

Тема: Наукові основи розвитку комунікативних умінь

Мета: визначати наукові засади мовленнєвого розвитку учнів, виробити вміння й навички проводити методичний аналіз навчального матеріалу, що стосується основних понять методики розвитку зв'язного мовлення учнів.

План

1. Значення, завдання й місце роботи з мовленнєвого розвитку учнів у шкільному курсі мови.
2. Питання розвитку зв'язного мовлення в історії методичної науки.
3. Зв'язне мовлення в лінгвістиці, психології, психолінгвістиці.
4. Обґрунтування застосування основних принципів методики розвитку мовлення.

Методичні настанови

Готуючись до практичного заняття, зверніть особливу увагу на своєрідність методики мовленнєвого розвитку учнів, глибоко усвідомте такі поняття як *мова, мовлення, мовленнєве спілкування, мовленнєва особистість* та ін. Заняття пропонується провести у формі конференції.

Розподіліть ролі: голова наукової конференції, секретар, доповідачі та слухачі. Уважно поставтесь до підготовки доповідей:

- опрацюйте літературу до обраної теми;
- сформулюйте головні думки свого виступу;
- змодельуйте ситуацію спілкування (характеристика аудиторії, мета та умови спілкування);
- продумайте можливі питання за темою свого виступу;
- доберіть переконливі аргументи для доведення власних думок;
- оформіть повідомлення письмово й підготуйтеся до виступу з опорою на текст;
- підготуйте наочність до теми.

Слухачам слід ознайомитися з відповідною літературою, продумати питання, написати рецензії на доповіді.

Проблемні питання до плану практичного заняття:

1. Для чого необхідно знати історію розвитку методики зв'язного мовлення?
2. Чому в методиці важливо розрізняти поняття мова і мовлення?
3. Які з завдань розвитку зв'язного мовлення є найбільш актуальними?
4. Спробуйте сформулювати узагальнену мету роботи з мовленнєвої підготовки учнів.
5. У чому полягає значення психолінгвістики для методики розвитку зв'язного мовлення?
6. Чи вважаєте, що кожен урок у школі повинен бути уроком мовленнєвого розвитку?

Практичні завдання:

1. Опрацюйте літературу до практичного заняття.
2. Законспекуйте основні положення в роботах провідних учених-методистів про методику зв'язного мовлення (К. Ушинський, В. Мельничайко, М. Пентилюк, М. Стельмахович та ін.).
3. Складіть бібліографічний словник українських методистів-дослідників методики зв'язного мовлення.
4. Які принципи навчання на уроках розвитку мовлення доцільно використовувати в 5-9 класах?
5. Підготуйте наукову доповідь на одну з поданих тем:
 - Психологічні механізми мовленнєвої діяльності.
 - Мовлення як діяльність і як поведінка.
 - Зв'язок мовлення з психічними процесами.
 - Основні методики формування творчих здібностей.
 - Роль методики мовленнєвого розвитку учнів у формуванні мовної особистості.
 - Поняття мовна особистість.
 - Етапи формування мовленнєвих умінь і навичок.
6. Доберіть наочність до теми виступу.

Практичне заняття № 2

Тема: Розвиток мовної особистості як основний напрям НУШ.

Мета: розглянути концепцію НУШ та роль зв'язного мовлення учнів у цій концепції, проаналізувати чинні програми для 5-9 класів та програми інтегрованого навчання, визначити види робіт для розвитку мовлення на інтегрованому уроці

План

1. Концепція Нової української школи.
2. Роль розвитку зв'язного мовлення учнів в НУШ.
3. Аналіз програм з української мови.
4. Види робіт з розвитку зв'язного мовлення за чинними програмами.
5. Аналіз програм інтегрованого навчання.
6. Інтегровані уроки з української мови та літератури в сучасному освітньому середовищі.
7. Види робіт для розвитку мовлення на інтегрованому уроці.
8. Сучасні підходи до розвитку мовлення учнів з ООП.

Методичні настанови

Готуючись до практичного заняття, опрацюйте Концепцію Нової української школи. Зверніть особливу увагу на те, яка роль відводиться розвитку мовлення учнів НУШ. За можливості візьміть участь у семінарі (на вибір), який присвячено темі практичного.

Проблемні питання до плану практичного заняття:

1. Схарактеризуйте Концепцію Нової української школи, яка основна її стратегія?
2. Яка роль відведена розвитку мовлення в НУШ?
3. Які види робіт з розвитку мовлення переважають у програмах для 5-9 класів?

4. Що таке інтегроване навчання?
5. Порівняйте програми з української мови та програми інтегрованого навчання? Які є переваги у тій чи тій?
6. Які види робіт для розвитку усного та писемного мовлення можна використати на інтегрованому уроці?
7. Які учні називаються особами з особливими потребами?
8. Що таке інклюзивне навчання та які його особливості?

Практичні завдання

1. Опрацюйте Концепцію Нової української школи.
2. З'ясуйте, що таке інтегроване навчання.
3. Дослідіть питання інклюзивного навчання.
5. Підготуйте наукову доповідь на одну з поданих тем:
 - Концепція Нової української школи – переваги та недоліки.
 - Інтегроване навчання крок в майбутнє.
 - Можливості інтегрованих уроків для розвитку мовлення учнів.
 - Освітні труднощі та рівні підтримки для учнів з ООП.
 - Інклюзія в НУШ – реалії української освіти.
6. Доберіть наочність до теми виступу.
7. Розробіть урок розвитку мовлення за інтегрованою програмою.
8. Розробіть 3-4 вправи для розвитку мовлення для учнів з ООП.

Практичне заняття № 3

Теми: Пріоритетні підходи до формування комунікативних умінь у здобувачів загальної та профільної середньої освіти.

Мета: розглянути різні підходи до навчання української мови, зокрема на уроках розвитку мовлення, для формування комунікативних умінь і навичок старшокласників.

План

1. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення української мови в закладах освіти.
2. Особистісно-орієнтоване навчання української мови в школі.
3. Психолого-педагогічні та методичні умови реалізації особистісно-орієнтованої системи навчання на уроках української мови.
4. Соціокультурний підхід та когнітивно-комунікативний на уроках української мови як запорука розвитку вміння спілкуватися.
5. Текстоцентричний підхід.

Методичні настанови

Готуючись до практичного заняття, опрацюйте лекційне заняття та запропоновану літературу. З'ясуйте, які підходи до навчання найактуальніше використовувати для розвитку мовлення учнів.

Проблемні питання до плану практичного заняття:

1. Чому навчання в школі спрямоване на розвиток комунікативних умінь учнів і як цьому допомагає комунікативно-діяльнісний підхід?
2. Поясніть, що таке особистісно-орієнтоване навчання.

3. Які психолого-педагогічні умови реалізації особистісно-орієнтованого навчання Ви знаєте?
4. Як використовується соціокультурний підхід на уроках української мови?
5. Чому когнітивно-комунікативний підхід – це запорука розвитку вміння спілкуватися?
6. Що таке текстоцентричний підхід?
7. Чому методисти вважають, що за текстоцентричним підходом майбутнє.

Практичні завдання

1. Проаналізуйте, які підходи до навчання допоможуть у формуванні комунікативних умінь учнів.
2. Дослідіть питання текстоцентричного підходу.
3. Підготуйте наукову доповідь на одну з поданих тем:
 - Соціокультурний підхід на уроках української мови.
 - Особистісно орієнтоване навчання як фундамент реалізації концепції «Нова українська школа».
 - Психолого-педагогічні умови реалізації особистісно-орієнтованої системи навчання на уроках української мови.
 - Текстоцентричний підхід як запорука розвитку мовлення учнів.
4. Доберіть наочність до теми виступу.
6. Розробіть урок розвитку мовлення використовуючи текстоцентричний підхід.
7. Розробіть 3-4 вправи для розвитку мовлення використовуючи комунікативно-діяльнісний підхід.

Практичне заняття 4

Тема: Мова, мовлення, спілкування.

Мета: розглянути види робіт з розвитку зв'язного мовлення за чинними програмами, виробити вміння й навички роботи з текстом, методики формування комунікативних умінь і навичок учнів, перевірки й удосконалення творчих робіт школярів.

План

1. Види робіт з розвитку зв'язного мовлення за чинними програмами.
2. Наочні й технічні засоби розвитку мовлення, методика їх застосування.
3. Текст в методиці мовленнєвого розвитку учнів.
4. Внесок провідних учених-методистів у методику зв'язного мовлення.

Методичні настанови

У процесі вивчення теми вам необхідно зосередити особливу увагу на осмисленні взаємозв'язку трьох основних напрямків роботи з розвитку мовлення, усвідомити значення роботи над зв'язним мовленням, обґрунтувати важливість дотримання пріоритетних підходів до навчання зв'язного мовлення, насамперед комунікативно-діялісного, функційно- стилістичного та особистісного. Важливим є з'ясування теоретичних засад роботи над розвитком мовлення, зокрема психологічних, психолінгвістичних, лінгводидактичних.

Проблемні питання до плану практичного заняття:

1. Ознайомитися із значенням, завданнями й місцем роботи з мовленнєвого розвитку учнів у шкільному курсі мови.
2. Визначити своєрідність питання розвитку зв'язного мовлення в історії методичної науки.
3. Обґрунтувати застосування основних принципів методики розвитку мовлення.
4. Ознайомитися з основними видами роботи з розвитку зв'язного мовлення за чинними програмами.
5. Ознайомитися з наочними й технічними засобами розвитку мовлення, методикою їх застосування.

Практичні завдання

1. Опрацюйте літературу до практичного заняття.
2. На основі аналізу чинної програми виділіть мовленнєвознавчі поняття, які лежать в основі мовленнєвого розвитку учнів. Укладіть словникові статті до цих понять.
3. Підготуйте наукову доповідь (на одну з тем, визначених у плані).
 - Види робіт з розвитку зв'язного мовлення за чинними програмами.
 - Наочні й технічні засоби розвитку мовлення, методика їх застосування.
 - Текст в методиці мовленнєвого розвитку учнів.
 - Внесок провідних учених-методистів у методику зв'язного мовлення.
4. Доберіть наочність до теми виступу.

Практичне заняття 5

Тема: Навчання рецептивних і продуктивних видів мовленнєвої діяльності.

Мета: засвоїти методику формування в учнів умінь і навичок рецептивного і продуктивного мовлення, виробити вміння аналізувати методичні рекомендації щодо організації навчання аудіювання, читання, говоріння, письма.

План

1. Рецептивні види мовленнєвої діяльності. Аудіювання. Читання.
2. Продуктивні види мовленнєвої діяльності. Говоріння. Письмо.
3. Монологічне мовлення.
4. Діалогічне мовлення.

Методичні настанови

Заняття можна провести у вигляді ділової гри – моделювання шкільного уроку, де вам пропонується роль учителя. До заняття ви повинні опрацювати відомості про види мовленнєвої діяльності;; слід обрати одну з тем плану, підготувати вправи, дібрати необхідну наочність до неї. Ознайомтесь із науковим повідомленням на тему «Говоріння як продуктивний вид мовленнєвої діяльності», проаналізуйте дидактичні можливості цього тексту.

Говоріння як продуктивний вид мовленнєвої діяльності

Говоріння – надзвичайно багатоаспектне та складне явище. По-перше, воно виконує в житті людини функцію засобу спілкування, по-друге, це діяльність, точніше, один з видів людської діяльності, по-третє, важливо пам'ятати, що в результаті діяльності говоріння виникає його продукт – висловлювання.

Говоріння є вираженням своїх думок з метою вирішення задач спілкування. Це діяльність однієї людини, хоча вона включена в спілкування та не розуміється поза ним, бо спілкування – це завжди взаємодія з іншими людьми.

Таким чином, метою навчання в середній школі слід вважати не мову, що має місце при філологічній освіті в спеціальному вищому закладі освіти, і не мовлення як “спосіб формування та формулювання думки” (І. Зимня). Стосовно говоріння це означає, що воно сумісне з паралінгвістикою (міміка, жести) і праксемікою (рухи, пози), служить засобом здійснення усної форми спілкування.

Говоріння – це один з видів діяльності, тому воно має багато ознак діяльності взагалі; проте говоріння є мовленнєвою діяльністю, тому в ньому наявні і специфічні ознаки (мотивованість, активність, ситуативність, евристичність, самостійність, темп тощо). Усі якості говоріння як діяльності забезпечують умови для створення мовленнєвого продукту (вислови будь-якого рівня), якому також властиві такі якості: структурність, логічність, інформативність, виразність, продуктивність.

Проблемні питання до плану практичного заняття

1. Чому навчання мовлення учнів спирається на психологічні й психолінгвістичні чинники?
2. Які труднощі ви відчули в процесі підготовки до практичного заняття?
3. Яке соціальне значення для людини має оволодіння монологічним та діалогічним мовленням?
4. Чому в сучасній шкільній практиці велика увага приділяється рецептивним і продуктивним видам мовленнєвої діяльності?

Практичні завдання

1. Опрацюйте літературу до практичного заняття.
2. Складіть конспект уроку формування рецептивного чи продуктивного мовлення учнів (тему, клас оберіть самостійно).
3. Підготуйтеся до моделювання навчальної ситуації.
4. Укладіть термінологічний словник «Види мовленнєвої діяльності» (10-12 термінів).

Практичне заняття 6

Тема: Методика навчання читання.

Мета: ознайомитися з видами читання, основними шляхами вдосконалення рецептивних видів мовленнєвої діяльності учнів, критеріями відбору текстів для читання, критеріями оцінювання вмінь читання.

План

1. Читання як рецептивний вид мовленнєвої діяльності.
2. Види (способи) читання.
3. Недоліки традиційного читання (низький рівень організації уваги, мале поле зору тощо).
4. Вправи, що сприяють удосконаленню читацьких умінь учнів.

Методичні настанови

Готуючись до семінарського заняття, зверніть особливу увагу на види читання, оскільки від цього залежить вибір вправ, що забезпечать ефективність навчання. Необхідно ознайомитися з психолінгвістичними засадами вдосконалення рецептивних

видів мовленнєвої діяльності. Важливо вивчити чинну програму, ознайомитися з критеріями оцінювання читання.

Проблемні питання до плану практичного заняття

1. У чому полягає роль читання на уроках української мови?
2. Що таке культура читання?
3. Які чинники впливають на продуктивність читання?

Практичні завдання

1. Прокоментуйте подані афоризми. Як їх можна використати на уроках української мови?

Очі читача більш суворі судді, ніж вуха слухача (Вольтер).

Автор пише лише половину книги: іншу половину пише читач (Дж.Конрад).

Читання – не самоціль, а спосіб розвитку мислення (О.Козловський).

2. Доберіть тексти для читання мовчки:

I варіант – для 5-6 класу;

II варіант – для 7-9 класу;

3. Розробіть конспект уроку, на якому перевіряються читацькі вміння учнів:

I варіант – для 5-6 класу;

II варіант – для 7-9 класу

Практичне заняття 7

Тема: Написання творів (есе) (практичне заняття з елементами ділової гри – моделювання фрагменту уроку).

Мета: засвоїти основні методичні чинники організації роботи з написання творчих робіт відповідно до програмових вимог, вікових особливостей учнів, профілю навчання, виробити вміння аналізувати модельовані навчальні ситуації.

План

1. Місце творів (есе) в системі роботи з розвитку зв'язного мовлення, класифікація творів.
2. Методика проведення твору-розповіді, твору-опису, твору-міркування.
3. Методика написання есе різних видів.
4. Робота над комунікативними вміннями, що формуються в процесі роботи над творами: вміння усвідомлювати тему й визначати головну думку твору, вміння складати план, працювати над творами відповідного стилю; здійснювати мовне оформлення й саморедагування твору.
5. Методика перевірки й оцінювання творів (есе).
6. Аналіз помилок, допущених учнями у творах (есе).

Методичні настанови

У процесі підготовки до практичного заняття вам необхідно усвідомити особливу роль написання учнями творів (есе) як вільного вияву власних думок, реалізації творчої мовленнєвої діяльності. Для засвоєння теми ви повинні уважно проаналізувати чинні програми та ознайомитися з методикою написання творів (есе) різних за стилем, жанром, типом мовлення. Виділіть найголовніші комунікативні вміння, що формуються в процесі роботи над творами (есе). Опрацюйте методику перевірки й оцінювання творів (есе), навчіться прогнозувати можливі помилки учнів у творах (есе) та попереджувати їх.

Проблемні питання до плану практичного заняття

1. Чи можна стверджувати, що твір (есе) – найскладніший вид роботи з розвитку зв'язного мовлення?
2. Які комунікативні вміння, набуті учнями під час написання творів (есе), можна назвати не тільки навчальними, а й соціально значущими?
3. Які завдання слід включати до розосередженої підготовки написання творів (есе)?
4. Чи досконаліми є норми оцінювання творів (есе)?
5. Яку роль відіграє під час перевірки твору (есе) суб'єктивний чинник?
6. Як уникнути вчителю його негативного впливу?
7. Як сприяє написання твору (есе) вихованню мовної особистості?

Практичні завдання

1. Опрацюйте літературу до теми.
2. Підготуйтеся до висвітлення питань плану.
3. Складіть конспект уроку написання твору (клас і тему оберіть самостійно).
4. Підготуйтеся до проведення фрагмента уроку на практичному занятті.
5. Розробіть систему вправ і завдань для розосередженої підготовки до написання твору (есе) та підготуйтеся до проведення цих вправ.
6. Складіть алгоритм засвоєння вами цієї теми практичного заняття.

Практичне заняття 8

Тема: Методика написання переказів.

Мета: засвоїти методику написання переказів, ознайомитися з методами і прийомами проведення уроків переказу, виробляти вміння аналізувати навчальні ситуації.

План

1. Види переказів, передбачених чинною програмою.
2. Місце переказів у системі розвитку зв'язного мовлення.
3. Методика проведення переказів.
4. Підготовка до переказу. Складання плану. Мовний аналіз тексту переказу.
5. Робота над попередженням лексичних, граматичних, стилістичних, правописних помилок. виправлення й аналіз помилок.
6. Норми оцінювання переказів.
7. Характеристика збірників переказів, уміння користуватися ними.
8. Моделювання фрагмента уроку.

Методичні настанови

Вам необхідно засвоїти особливості різних видів переказів, передбачених програмою, з'ясувати місце переказів у системі розвитку зв'язного мовлення. Особливу увагу слід звернути на специфіку проведення переказів у різних класах та типах шкіл. Осмисліть важливість розосередженої підготовки до переказу (робота на попередніх уроках). Засвойте структуру уроку проведення переказу, норми оцінювання, навчіться прогнозувати труднощі в процесі переказування тексту та визначте шляхи подолання цих труднощів. У процесі підготовки конспекту уроку навчіться добирати текст, сформулюйте завдання мовного аналізу з урахуванням місця

переказу в системі уроків того чи іншого класу. Врахуйте регіональний компонент у доборі тексту.

Проблемні питання до плану

1. Яка роль відводиться переказу в процесі оволодіння мовленням?
2. Наскільки повно, на Вашу думку, чинні програми відображають роботу над переказом? Висловіть свої пропозиції.
3. Розвитку яких видів мовленнєвої діяльності сприяє переказ?
4. У чому полягає цінність творчого переказу?
5. Які за типом мовлення тексти учні переказують краще й чому?
6. Яка роль відводиться мовному аналізу в процесі переказу?
7. Чи сприяють норми оцінювання переказів удосконаленню цього виду роботи?

Практичні завдання

1. Опрацюйте методичну літературу до теми та законспекуйте 2-3 джерела.
2. Підготуйтеся до висвітлення питань плану.
3. Розробіть конспект уроку переказу з творчим завданням для 5-9 класу (на вибір).
4. Підготуйтеся до моделювання фрагмента уроку в аудиторії або відвідайте та проаналізуйте урок написання переказу.
5. Оформіть колективний збірник переказів за матеріалами власних конспектів.

Практичне заняття 9

Тема: Перевірка письмових робіт. Редагування й аналіз творчих робіт.

Мета: засвоїти методику перевірки переказів і творів, удосконалити навички редагування чужого і власного тексту, виробити вміння аналізу письмових робіт.

План

1. Методика перевірки переказів.
2. Методика перевірки творів.
3. Редагування чужого і власного тексту.
4. Урок аналізу письмових робіт.

Методичні настанови

Опрацюйте критерії оцінювання навчальних досягнень учнів 5-12 класів з української мови.

Оцінювання результатів навчання української мови здійснюється на основі функціонального підходу до шкільного мовного курсу, який насамперед має забезпечити учням уміння ефективно користуватися мовою як засобом пізнання, комунікації; високу мовну культуру особистості; сприяти формуванню громадянської позиції, національної самосвідомості.

Функціональний підхід передбачає таке співвідношення мовної теорії та мовленнєвої практики, за якого пріоритетним є розвиток навичок мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання, письма. Робота над мовною теорією, формуванням знань про мову підпорядковується інтересам розвитку мовлення.

Практична мовленнєва орієнтація шкільного курсу мови та оцінювання результатів навчання особливо актуальні з огляду на реформування середньої загальноосвітньої школи, одним із найважливіших завдань якої має бути розвиток творчих здібностей, ініціативності, пізнавальної самостійності школярів, їх уміння працювати з інформацією, критично оцінювати її, застосовувати для розв'язання

життєвих проблем. В оцінюванні результатів навчання мови треба враховувати, що мова є не лише предметом вивчення, а й засобом навчання інших предметів, а це підвищує вимоги до рівня сформованості мовленнєвих навичок школярів.

Оцінювання результатів навчання мови здійснюється на основі:

а) врахування основної мети, що передбачає різнобічний мовленнєвий розвиток особистості;

б) освітнього змісту навчального предмета, який розподіляється на чотири елементи-знання, вміння й навички, досвід творчої діяльності і досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу;

в) функціонального підходу до шкільного мовного курсу, який передбачає вивчення мовної теорії в аспекті практичних потреб розвитку мовлення.

Об'єктами оцінювання мають бути:

-мовленнєві вміння й навички з чотирьох видів мовленнєвої діяльності;

-знання про мову й мовлення;

-мовні вміння та навички;

-досвід творчої діяльності;

-досвід особистого емоційно-ціннісного ставлення до світу.

Оцінювання результатів мовленнєвої діяльності

I. Аудіювання (слухання- розуміння)

1.Перевіряється здатність учня сприймати на слух незнайоме за змістом висловлювання із одного прослуховування:

а) розуміти: мету висловлювання; фактичний зміст; причинно-наслідкові зв'язки; тему і основну думку висловлювання; виразально-зображувальні засоби прослуханого твору;

б) давати оцінку прослуханому.

Перевірка аудіювання учнів здійснюється фронтально за одним із варіантів.

Варіант перший: учитель читає один раз незнайомий учням текст, а потім пропонує серію запитань з варіантами відповідей. Школярі повинні мовчки вислухати кожне запитання, варіанти відповідей до нього, вибрати один із варіантів і записати лише його номер поряд із номером запитання: (наприклад, 1.3, де цифра «1» – номер запитання, а цифра «3» – номер обраної відповіді).

Варіант другий: учні одержують видрукувані запитання та варіанти відповідей на них і відзначають галочкою правильний з їхнього погляду варіант.

У п'ятому класі учням пропонуються 6 запитань з чотирма варіантами відповідей, 6-12 класах – 12 запитань з чотирма варіантами відповідей.

Для одержання достовірних результатів тестування кількість варіантів відповідей на тестове завдання не повинна бути меншою від чотирьох. Запитання мають торкатися всіх зазначених вище характеристик висловлювання й розташовуватися в порядку наростання їх складності.

Клас	Обсяг та час звучання текстів, що належать до			
	художнього стилю		інших стилів	
5-й	400-500 слів	4-5 хвилин	300-400 слів	3-4 хвилин
6-й	500-600	5-6	400-500	4-5
7-й	600-700	6-7	500-600	5-6

8-й	700-800	7-8	600-700	6-7
9-й	800-900	8-9	700-800	7-8
10-й	900-1000	9-10	800-900	8-9
11-й	1000-1100	10-11	900-1000	9-10
12-й	1100-1200	11-12	1000-1100	10-11

2. Матеріал для контрольного завдання: зв'язне висловлювання (текст) добирається відповідно до вимог програми для кожного класу.

3. Одиниця контролю: відповіді учнів на запитання за прослуханим текстом, одержані в результаті виконання тестових завдань.

4. Оцінювання.

Правильна відповідь на кожне із 6 запитань оцінюється двома балами, кожне із 12 запитань оцінюється одним балом. Оцінювання здійснюється з огляду на те, що за цей вид діяльності учень може одержати від 1 балу (за сумлінну роботу, яка ще не дала належного результату) до 12 балів (за бездоганно виконану роботу). У тому разі, коли учень з певних причин не виконав завдання, він має пройти перевірку додатково, щоб одержати відповідний бал.

II. Говоріння та письмо (діалогічне та монологічне мовлення)

Під час перевірки складених учнями висловлювань (діалогів, усних і письмових переказів та творів) ураховується ступінь повноти вираження теми, міра самостійності виконання роботи, ступінь вияву творчих здібностей, особистого ставлення до змісту висловлювання.

Діалогічне мовлення

Усне діалогічне мовлення перевіряється в 5-12 класах.

1. Перевіряються здатність учнів:

- а) виявляти певний рівень обізнаності з теми, що обговорюється;
- б) демонструвати вміння: складати діалог відповідно до запропонованої ситуації й мети спілкування; самостійно досягати комунікативної мети; використовувати репліки для стимулювання, підтримання діалогу, формули мовленнєвого етикету; дотримуватися теми спілкування; додержуватися правил спілкування; дотримуватись норм літературної мови; демонструвати певний рівень вправності у процесі діалогу (стислість, логічність, виразність, доречність, винахідливість тощо);
- в) висловлювати особисту позицію щодо теми, яка обговорюється;
- г) аргументувати висловлені тези, ввічливо спростовувати помилкові висловлювання співрозмовника.

Зазначені характеристики діалогу є основними критеріями при його оцінюванні.

Перевірка рівня сформованості діалогічного мовлення здійснюється таким чином: учитель пропонує двом учням вибрати одну із запропонованих тем чи мовленнєвих ситуацій (теми чи ситуації пропонуються різного рівня складності), обдумати її й обговорити із товаришем перед класом у формі діалогу протягом 3-5 хвилин. Оцінка ставиться кожному з учнів.

2. Матеріал для контрольних завдань добирається з урахуванням тематики соціокультурної змістової лінії чинної програми, рівня підготовки, вікових особливостей та пізнавальних інтересів учнів.

3. Одиниця контролю: діалог, складений двома учнями.

Обсяг діалогу визначається так:

<i>Клас</i>	<i>Орієнтовна кількість реплік для двох учнів</i>	<i>Клас</i>	<i>Орієнтовна кількість реплік для двох учнів</i>
5-й	6-7 реплік	9-й	12-14 реплік
6-й	7-8 реплік	10-й	14-16 реплік
7-й	8-10 реплік	11-й	16-18 реплік
8-й	10-12 реплік	12-й	18-20 реплік

4. Оцінювання.

Критерії оцінювання

Рівень	Бали	Характеристика складених учнями діалогів
Початковий (Бали цього рівня одержують учні, успіхи яких у самотньому складанні діалогу поки що незначні)	1	В учня виникають значні труднощі у підтриманні діалогу. Здебільшого він відповідає на запитання лише “так” чи “ні” або аналогічними уривчастими реченнями ствердного чи заперечного характеру.
	2	Учень відповідає на елементарні запитання короткими репліками, що містять недоліки різного характеру, але сам досягти комунікативної мети не може.
	3	Учень бере участь у діалозі за найпростішою за змістом мовленнєвою ситуацією, може не лише відповідати на запитання співрозмовника, а й формулювати деякі запитання, припускаючись помилок різного характеру. Проте комунікативна мета досягається ним лише частково.
Середній (Балів цього рівня заслуговують учні, які досягли певних результатів у складанні діалогу за двома-чотирма показниками з нескладної теми, але за іншими критеріями результати поки що незначні)	4	Учень бере участь у діалозі з нескладної за змістом теми, в основному досягає мети спілкування, проте репліки його недостатньо вдалі, оскільки не враховують належним чином ситуацію спілкування, не відзначаються послідовністю, доказовістю; трапляється чимало помилок у доборі слів, побудові речень, їх інтонуванні тощо.
	5	Учень бере участь у діалозі за нескладною за змістом мовленнєвою ситуацією, додержує елементарних правил поведінки в розмові, загалом досягає комунікативної мети, проте допускає відхилення від теми, мовлення його характеризується стереотипністю, недостатньою різноманітністю і потребує істотної корекції тощо.
	6	Учень успішно досягає комунікативної мети в діалозі з нескладної теми, його репліки загалом є змістовними, відповідають основним правилам поведінки у розмові, нормам етикету, проте їм не вистачає самостійності суджень, їх аргументації, новизни, лаконізму в досягненні комунікативної мети, наявна певна кількість помилок у мовному оформленні реплік тощо.
Достатній	7	Діалогічне мовлення учня за своїм змістом спрямовується на розв’язання певної проблеми,

<p>(Балів цього рівня заслуговують учні, які самостійно, у цілому вправно за більшістю критеріїв склали діалог з теми, що містить певну проблему, продемонстрували належну культуру спілкування, проте за деякими з критеріїв(від 2-х до 4-х) їх мовлення ще містить певні недоліки)</p>		<p>загалом є змістовним, набирає деяких рис невимушеності; з'являються елементи особистісної позиції щодо предмета обговорення, правила спілкування в цілому додержуються, але ще є істотні недоліки(за 4-ма критеріями): невисокий рівень самостійності й аргументованості суджень, можуть траплятися відхилення від теми, помилки в мовному оформленні реплік тощо.</p>
	8	<p>Учень загалом вправно бере участь у діалозі за ситуацією, що містить певну проблему, досягаючи комунікативної мети, висловлює судження і певною мірою аргументує їх з допомогою загальновідомих фактів, у діалозі з'являються елементи оцінних характеристик, узагальнень, що базуються на використанні прислів'їв і приказок, проте допускаються певні недоліки за кількома критеріями (3-ма).</p>
	9	<p>Учні самостійно складають діалог з проблемної теми, демонструючи загалом достатній рівень вправності і культури мовлення (чітко висловлюють думки, виявляють вміння сформулювати цікаве запитання, дати влучну, дотепну відповідь, здебільшого виявляють толерантність, стриманість, коректність у разі незгоди з думкою співрозмовника), але в діалозі є певні недоліки за 2-ма критеріями, наприклад: нечітко виражається особиста позиція співбесідників, аргументація не відзначається оригінальністю тощо.</p>
<p>Високий (Балів цього рівня заслуговують учні, які продемонстрували високу культуру спілкування, переконливо аргументуючи свої думки з приводу проблемної теми, даючи можливість висловитися партнеру по діалогу; змогли зіставити різні погляди на той самий предмет, навести аргументи “за“ і “проти“ в їх обговоренні тощо)</p>	10	<p>Учні складають діалог за проблемною ситуацією, демонструючи належний рівень мовленнєвої культури, вміння формулювати думки, обґрунтовуючи власну позицію, виявляють готовність уважно і доброзичливо вислухати співрозмовника, даючи можливість висловитися партнеру по діалогу; додержуються правил мовленнєвого етикету; структура діалогу, мовне оформлення реплік діалогу звичайно відповідає нормам, проте за одним з критеріїв можливі певні недоліки.</p>
	11	<p>Учні складають діалог, самостійно обравши аспект запропонованої теми(або ж самі визначають проблему для обговорення), переконливо й оригінально аргументують свою позицію, зіставляють різні погляди на той самий предмет, розуміючи при цьому можливість інших підходів до обговорюваної проблеми, виявляють повагу до думки іншого; структура діалогу, мовне оформлення реплік діалогу відповідає нормам.</p>

	12	Учні складають глибокий за змістом і досконалий за формою діалог, самостійно обравши аспект запропонованої теми(або ж самі визначають проблему для обговорення), демонструючи вміння уважно і доброзичливо вислухати співрозмовника, коротко, виразно, оригінально сформулювати свою думку, дібрати цікаві, влучні, дотепні, переконливі аргументи на захист своєї позиції, у тому числі й з власного життєвого досвіду, зіставити різні погляди на той самий предмет; здатні змінити свою думку в разі незаперечних аргументів іншого; додержуються правил поведінки і мовленнєвого етикету в розмові.
--	----	---

Монологічне мовлення

Говоріння (усні переказ і твір); письмо (письмові переказ і твір)

1. Перевіряється здатність учня:

- а) виявляти певний рівень обізнаності з теми, що розкривається(усно чи письмово);
- б) демонструвати вміння: будувати висловлювання певного обсягу, добираючи і впорядковуючи необхідний для реалізації задуму матеріал (епізод із власного життєвого досвіду, прочитаний або прослуханий текст, епізод з кінофільму, сприйнятий(побачений чи почутий) твір мистецтва, розповідь іншої людини тощо); урахувати мету спілкування, адресата мовлення; розкривати тему висловлювання; виразно відображати основну думку висловлювання, диференціюючи матеріал на головний і другорядний; викладати матеріал логічно, послідовно; використовувати мовні засоби відповідно до комунікативного завдання, дотримуючись норм літературної мови; додержувати єдності стилю;
- в) виявляти своє ставлення до предмета висловлювання, розуміти можливість різних тлумачень тієї самої проблеми;
- г) виявляти певний рівень творчої діяльності, зокрема: трансформувати одержану інформацію, відтворюючи її докладно, стисло, вибірково, своїми словами, змінюючи форму викладу, стиль тощо відповідно до задуму висловлювання; створювати оригінальний текст певного стилю; аргументувати висловлені думки, переконливо спростовувати помилкові докази; викладати матеріал виразно, доречно, економно, виявляти багатство лексичних і граматичних засобів.

Організація контролю здійснюється за одним з двох варіантів. Варіант перший: усі учні виконують роботу самостійно. Варіант другий: учні складають висловлювання на основі диференційованого підходу (для початкового рівня пропонуються докладні допоміжні матеріали, для середнього (допоміжні матеріали загального характеру, а для одержання балів достатнього і високого рівнів необхідно написати переказ чи твір самостійно).

Перевірка здатності говорити (усно переказувати чи створювати текст) здійснюється індивідуально: учитель пропонує певне завдання (переказати зміст матеріалу докладно, стисло, вибірково; самостійно створити висловлювання на відповідну тему) і дає учневі час на підготовку.

Перевірка здатності письмово переказувати і створювати текст здійснюється фронтально: учням пропонується переказати прочитаний учителем (за традиційною методикою або самостійно прочитаний) текст чи інший матеріал для переказу або самостійно написати твір.

2. Матеріал для контрольного завдання.

Переказ. Переказ із творчим завданням.

Матеріалом для переказу (усного/письмового) можуть бути: текст, що читається вчителем, або попередньо опрацьований текст; самостійно прочитаний матеріал з газети, журналу, епізод кінофільму чи телепередачі, розповідь іншої людини про певні події, народні звичаї тощо. Якщо пишеться переказ із творчим завданням, учням пропонується, окрім того, також завдання, що передбачає написання творчої роботи, обов'язково пов'язаної із змістом переказу.

У тому разі, коли матеріал читається безпосередньо перед контрольною роботою, обсяг тексту орієнтовно визначається так:

<i>Клас</i>	<i>Кількість слів</i>
5-й	100-150
6-й	150-200
7-й	200-250
8-й	250-300
9-й	300-350
10-й	350-400
11-й	350-450
12-й	400-450

Обсяг тексту для стислого чи вибіркового переказу має бути у 1,5-2 рази більшим за обсяг тексту для докладного переказу.

Якщо для контрольної роботи використовуються інші джерела, то матеріал добирається так, щоб обсяг переказу міг бути в межах пропонованих для певного класу норм.

Тривалість звучання усного переказу – 3-5 хвилин.

Обсяг творчого завдання до переказу, виконаного письмово:

<i>Клас</i>	<i>Кількість сторінок</i>
5-й 6-й	0,3-0,5
7-й 8-й	0,5-0,75
9-й 10-й	0,75-1,0
11-й 12-й	1,0-1,5

Твір

Матеріалом для твору(усного/письмового) можуть бути: тема, сформульована на основі попередньо обговореної проблеми, життєвої ситуації, прочитаного та проаналізованого художнього твору; а також пропоновані для окремих учнів допоміжні матеріали (якщо обирається варіант диференційованого підходу до оцінювання).

3. Одиниця контролю: усне/письмове висловлювання учнів.

Обсяг письмового твору, складеного учнем, орієнтовно визначається так:

<i>Клас</i>	<i>Кількість сторінок</i>
5-й	0,5-1,0
6-й	1,0-1,5
7-й	1,5-2,0
8-й	2,0-2,5
9-й	2,5-3,0
10-й	3,0-3,5
11-й	3,0-3,5
12-й	3,5-4,0

4.Оцінювання.

У монологічному висловлюванні оцінюють його зміст і форму (мовне оформлення). За усне висловлювання (переказ, твір) ставлять одну оцінку – за зміст, а також якість мовного оформлення (орієнтовно, спираючись на досвід учителя і не підраховуючи помилок, зважаючи на технічні труднощі фіксації помилок різних типів в усному мовленні).

За письмове мовлення виставляють також одну оцінку: на основі підрахунку допущених недоліків за зміст і помилок за мовне оформлення, ураховуючи їх співвідношення.

<i>Рівень</i>	<i>Бали</i>	<i>Характеристика змісту виконаної роботи</i>	<i>Грамотність</i>	
			<i>орфографічних і пунктуаційних</i>	<i>лексичних, граматичних і стилістичних</i>
Початковий (Бали цього рівня одержують учні, які не досягають значного успіху за жодним із визначених критеріїв)	1	Учень будує лише окремі, не пов'язані між собою речення; лексика висловлювання дуже бідна*.	15-16 і більше	9-10
	2	Учень будує лише окремі фрагменти висловлювання; лексика і граматична будова мовлення бідна й одноманітна.	13-14	
	3	За обсягом робота складає менше половини від норми; висловлювання не є завершеним текстом, хибує на непослідовність викладу, пропуск фрагментів, важливих для розуміння думки; лексика і граматична будова збіднені.	11-12	
Середній (Балів цього рівня заслуговують учні,	4	Усне чи письмове висловлювання за обсягом складає дещо більше половини від норми і	9-10	7-8

<p>які будують текст, що за критерієм обсягу, повноти відтворення інформації і зв'язності значною мірою задовольняє норму, але за іншими критеріями результати істотно нижчі)</p>		<p>характеризується уже певною завершеністю, зв'язністю; проте є недоліки за рядом показників(до семи), наприклад: характеризується неповнотою і поверховістю в розкритті теми; порушенням послідовності викладу; не розрізняється основна та другорядна інформація; добір слів не завжди вдалий (у разі переказу – не використано авторську лексику).</p>		
	5	<p>За обсягом робота наближається до норми, у цілому є завершеною, тема значною мірою розкрита, але трапляються недоліки за низкою показників(до шести): роботі властива поверховість висвітлення теми, основна думка не проглядається, бракує єдності стилю та ін.</p>	7-8	
	6	<p>За обсягом висловлювання сягає норми, його тема розкривається, виклад загалом зв'язний, але робота характеризується недоліками за кількома показниками (до п'яти): помітний її репродуктивний характер, відсутня самостійність суджень, їх аргументованість, добір слів не завжди вдалий тощо.</p>	5-6	
<p>Достатній (Балів цього рівня заслуговують учні, які досить вправно будують текст за більшістю критеріїв, але за деякими з них ще припускаються недоліків)</p>	7	<p>Учень самостійно створює достатньо повний, зв'язний, з елементами самостійних суджень текст (у разі переказу – з урахуванням виду переказу), вдало добираються лексичні засоби (у разі переказу – використовує авторські засоби виразності, образності мовлення), але в роботі є недоліки (до чотирьох),наприклад: відхилення від теми, порушення послідовності її викладу; основна думка не аргументується тощо.</p>	4	5-6
	8	<p>Учень самостійно будує достатньо повне (у разі переказу – з урахуванням виду переказу), осмислене, самостійно і в цілому вдало написане висловлювання,</p>	3	

		проте трапляються ще недоліки за певними показниками(до трьох).		
	9	Учень самостійно будує послідовний, повний, логічно викладений текст (у разі переказу – з урахуванням виду переказу); розкриває тему, висловлює основну думку (у разі переказу – авторську позицію); вдало добирає лексичні засоби (у разі переказу – використовує авторські засоби виразності, образності мовлення); однак припускається окремих недоліків (за двома показниками): здебільшого це відсутність виразної особистісної позиції чи належної її аргументації тощо.	1+1 (негруба)	
Високий (Балів цього рівня заслуговують учні, які вправно за змістом і формою будують текст; висловлюють і аргументують свою думку; вміють зіставляти різні погляди на той самий предмет, оцінювати аргументи на їх доказ, обирати один із них; окрім того, пристосовують висловлювання до особливостей певної мовленнєвої ситуації,	10	Учень самостійно будує послідовний, повний (у разі переказу – з урахуванням виду переказу) текст, урахує комунікативне завдання, висловлює власну думку, певним чином аргументує різні погляди на проблему; (у разі переказу – зіставляє свою позицію з авторською), робота відзначається багатством словника, граматичною правильністю, додержанням стильової єдності і виразності тексту; але за одним з критеріїв допущено недолік.	1	3
	11	Учень самостійно будує послідовний, повний (у разі переказу – з урахуванням виду переказу) текст, урахує комунікативне завдання; висловлює власну думку, зіставляє її з думками своїх однокласників (у разі переказу – враховує авторську позицію), вміє пов'язати обговорюваний предмет із власним життєвим досвідом, добирає переконливі докази для обґрунтування тієї чи іншої позиції з огляду на необхідність розв'язувати певні життєві проблеми; робота в	1 (негруба)	2

		цілому відзначається багатством словника, точністю слововживання, стилістичною єдністю, граматичною різноманітністю.		
	12	Учень самостійно створює яскраве, оригінальне за думкою висловлювання відповідно до мовленнєвої ситуації; аналізує різні погляди на той самий предмет, добирає переконливі аргументи на користь тієї чи іншої позиції, усвідомлює можливості використання тієї чи іншої інформації для розв'язання певних життєвих проблем; робота відзначається багатством слововживання, граматичною правильністю.	–	1

*Окрім того, оцінюючи усне висловлювання, враховують наявність відхилень від орфоепічних норм, правильність інтонуювання речень; у письмових висловлюваннях-наявність: 1) орфографічних та пунктуаційних помилок, які підраховуються сумарно, без диференціації (перша позиція); 2) лексичних, граматичних і стилістичних (друга позиція). Загальну оцінку за мовне оформлення виводять таким чином: до бала за орфографію та пунктуацію додають бал, якого заслуговує робота за кількістю лексичних, граматичних і стилістичних помилок, одержана сума ділиться на два.

Під час виведення єдиної оцінки за письмову роботу до кількості балів, набраних за зміст переказу чи твору, додається кількість балів за мовне оформлення їхня сума ділиться на два. При цьому якщо частка не є цілим числом, то вона заокруглюється в бік більшого числа.

III. Читання

Читання вголос

Контрольна перевірка читання вголос здійснюється в 5-9 класах

1. Перевіряються здатність учня:

- а) демонструвати певний рівень розуміння прочитаного;
- б) виявляти вміння: читати із достатньою швидкістю, плавно, з гарною дикцією, відповідно до орфоепічних та інтонаційних норм;
- в) виражати з допомогою темпу, тембру, гучності читання особливості змісту, стилю тексту, авторський задум;
- г) пристосовувати читання до особливостей слухачів (ступеня підготовки, зацікавленості певною темою тощо).

Перевірка вміння читати вголос здійснюється індивідуально: вчитель дає учневі текст, опрацьований на попередніх уроках, деякий час на підготовку і пропонує прочитати цей текст перед класом.

2. Матеріал для контрольного завдання: знайомий учневі текст, дібраний відповідно до вимог програми для кожного класу; текст добирається з таким розрахунком, щоб час його озвучення (за нормативною швидкістю) окремим учнем дорівнював 1-2 хвилинам (для читання слід пропонувати невеликі тексти зазначених у

програмі стилів, типів і жанрів мовлення, відносно завершені уривки творів або порівняно великий текст, розділений на частини, які читаються кількома учнями послідовно).

3. Одиниця контролю: озвучений учнем текст (швидкість читання у звичайному для усного мовлення темпі – 80-120 слів за хвилину).

4. Оцінювання.

Критерії оцінювання

<i>Рівень</i>	<i>Бали</i>	<i>Характеристика читання</i>
Початковий (Бали цього рівня одержуть учні, які читають дуже повільно, припускаються значної кількості помилок у структуруванні тексту і речення, прочитанні і вимові слів, інтонуванні речень)	1	Учень читає, не зв'язуючи слова між собою інтонаційно, не відділяючи одне речення від іншого, припускається значної кількості помилок на заміну, перестановку, пропуск (складів, слів); вимовляє в багатьох випадках слова відповідно до їх написання, а не до норм вимови; швидкість читання в кілька разів нижча за норми.
	2	Учень читає, відриваючи окремі слова одне від одного, не завжди відділяє одне речення від іншого; припускається помилок на заміну, перестановку, пропуск (складів, слів); вимовляє в багатьох випадках слова відповідно до їх написання, а не до норм вимови; швидкість читання складає орієнтовно третину від норми.
	3	Читання характеризується певним рівнем зв'язності, який проте ще недостатній, як і темп, що наближається до половини норми. Допускається ще велика кількість помилок різного характеру.
Середній (Бали цього рівня заслуговують учні, які читають зі швидкістю, що наближається до норми, поділяючи текст на речення, пов'язуючи слова в реченні між собою, але читають не досить плавно і виразно, припускаючись помилок в інтонуванні, вимові тощо)	4	Учень читає, зі швидкістю, що дещо перевищує половину норми, поділяючи текст на речення, але припускається значної кількості помилок в інтонуванні речень різних типів; у поділі речень на смислові частини, неправильно ставить логічний наголос; припускається орфоепічних помилок; читання не досить плавне.
	5	Учень читає зі швидкістю, що наближається до норми, в основному правильно інтонуючи кінець речення, але припускається помилок у поділі речень на смислові частини, логічному наголошуванні слів, а також в інтонуванні речень певної синтаксичної будови (за програмою відповідного класу); припускається орфоепічних помилок; читання не досить плавне.
	6	Учень читає зі швидкістю, що відповідає нормі, правильно інтонуючи кінець речення, логічно наголошуючи слова, але робить окремі помилки в поділі речень на смислові частини та в інтонуванні речень певної синтаксичної будови (за програмою відповідного класу); припускається орфоепічних помилок; читання не досить плавне.
Достатній (Бали цього рівня заслуговують учні, які	7	Учень читає зі швидкістю в межах норми, у цілому плавно, правильно інтонуючи речення певної синтаксичної будови (за програмою відповідного класу),

<p>читають плавно, з належною швидкістю, правильно інтонують речення і поділяють їх на смислові відрізки, але припускаються певних недоліків за деякими критеріями(вираження авторського задуму, виконання комунікативного завдання; норм орфоєпії, дикції)</p>		роблячи логічні наголоси; поділ речення на смислові відрізки в цілому логічно правильний, але цей поділ не пристосований до особливостей слухацької аудиторії; емоційне забарвлення тексту в читанні відсутнє; є орфоєпічні помилки.
	8	Учень читає швидко, плавно, досить правильно інтонуючи речення певних синтаксичних структур, роблячи логічні наголоси; поділ речення на смислові відрізки логічно правильний, але не завжди пристосований до особливостей слухацької аудиторії; темп, тембр, гучність читання не пов'язані з певним комунікативним завданням; емоційне забарвлення тексту наявне, але воно не виявляє авторського задуму; є орфоєпічні помилки.
	9	Учень читає швидко, плавно, правильно інтонуючи речення різної синтаксичної будови; поділ речення на смислові відрізки та логічне наголошування слів правильні, але в окремих випадках темп, тембр, гучність читання не пов'язані з відповідним комунікативним завданням; емоційне забарвлення недостатньо виявляє авторський задум; можуть бути орфоєпічні помилки.
<p>Високий (Бали цього рівня заслуговують учні, які читають плавно, швидко, правильно інтонують речення і поділяють їх на смислові відрізки; добре відтворюють авторський задум, стильові особливості тексту, розв'язують комунікативне завдання; читають орфоєпічно правильно, з гарною дикцією)</p>	10	Учень читає виразно, з гарною дикцією; інтонація (поділ речень на смислові частини, логічне наголошування слів, мелодика речень різної синтаксичної будови), емоційне забарвлення, тембр, темп, гучність читання відтворюють авторський задум, стильові характеристики тексту, але в читанні можуть бути окремі недоліки(наприклад, недостатньо враховано комунікативне завдання, особливості слухацької аудиторії), незначні орфоєпічні огріхи.
	11	Читання учня повністю відповідає усім зазначеним вище критеріям (глибоке проникнення у зміст прочитаного, бездоганне дотримання орфоєпічних, інтонаційних норм, виразна передача авторського задуму, стильових характеристик тексту, врахування комунікативного завдання, особливостей слухацької аудиторії).
	12	Учень читає винятково виразно, з гарною дикцією; глибоко й тонко відтворюючи емоційне забарвлення, авторський задум, стильові характеристики тексту; вміло виконує комунікативне завдання, визначене вчителем або самостійно.

Читання мовчки

1. Перевіряються здатність учня:

а) читати незнайомий текст із належною швидкістю, розуміти й запам'ятовувати після одного прочитування: фактичний зміст; причинно-наслідкові зв'язки; тему і основну думку; виражально-зображувальні засоби прочитаного твору;

б) давати оцінку прочитаному.

Перевірка вміння читати мовчки здійснюється фронтально за одним із варіантів. Варіант перший: учні читають незнайомий текст від початку до кінця (при цьому

фіксується час, витрачений кожним учнем на читання з метою визначення швидкості). Потім учитель пропонує серію запитань. Школярі повинні вислухати кожне запитання, варіанти відповідей на нього, вибрати один з них і записати лише його номер поряд із номером запитання.

Варіант другий: учні одержуть видрукувані запитання та варіанти відповідей на них і відзначають “галочкою” правильний з їхнього погляду варіант.

У 5 класі учням пропонують 6 запитань за текстом з чотирма варіантами відповідей, у 6-12 класах – 12 запитань з чотирма варіантами відповідей.

Запитання повинні торкатися фактичного змісту тексту, його причинно-наслідкових зв'язків, окремих мовних особливостей (переносне значення слова, виражальні засоби мови тощо), відображених у тексті образів (якщо є), висловлення оцінки прочитаного.

2. Матеріал для контрольного завдання: незнайомі учням тексти різних стилів, типів жанрів мовлення, що включають монологічне та діалогічне мовлення (відповідно до вимог програми для кожного класу).

Текст добирається таким чином, щоб учні, які мають порівняно високу швидкість читання, витрачали на нього не менше 1-2 хвилини часу і були нормально завантажені роботою.

Обсяг текстів для контрольного завдання визначається так:

<i>Клас</i>	<i>Обсяг тексту для читання мовчки</i>	
	художнього стилю	інших стилів
5-й	360-450 слів	300-360 слів
6-й	450-540 слів	360-420 слів
7-й	540-630 слів	420-480 слів
8-й	630-720 слів	480-540 слів
9-й	720-810 слів	540-600 слів
10-й	810-900 слів	600-660 слів
11-й	900-990 слів	660-720 слів
12-й	990-1000 слів	720-800 слів

2. Одиниця контролю: відповіді учнів на запитання тестового характеру, складені за текстом, що запропонований для читання, та швидкість читання.

3. Оцінювання.

Оцінювання читання мовчки здійснюється за двома параметрами: розуміння прочитаного та швидкість читання. Розуміння прочитаного виявляється за допомогою тестової перевірки: правильна відповідь на кожне із 6 запитань оцінюється двома балами, а кожне із 12 запитань оцінюється одним балом (наприклад, вибір правильних відповідей на 12 запитань дає 12 балів).

Швидкість читання мовчки по класах оцінюється із урахуванням таких норм:

<i>Клас</i>	<i>Швидкість читання мовчки (слів за хвилину)</i>
5-й	100 – 150

6-й	110 – 180
7-й	120 – 210
8-й	130 – 240
9-й	140 – 270
10-й	150 – 300
11-й	160 – 330
12-й	170 – 360

Швидкість читання при виведенні бала за цей вид мовленнєвої діяльності враховується таким чином: бали 7-12 може одержати лише той учень, швидкість читання у якого не нижча, ніж мінімальний показник у нормативах для відповідного класу. Той, хто не виконує зазначених норм, одержує на два бали менше. Наприклад: за вибір 10 правильних відповідей учень 7 класу повинен одержати 10 балів; але якщо він читає зі швидкістю, меншою 120 слів за хвилину, то йому виставляється не 10, а 8 балів.

У цілому оцінювання здійснюється з огляду на те, що за цей вид мовленнєвої діяльності учень може одержати від 1 балу (за сумлінну роботу, яка ще не дала задовільного результату) до 12 балів (за правильні відповіді на запитання тестового характеру та належну швидкість читання). У тому разі, коли учень з певних причин не виконав роботу, він має пройти перевірку додатково з тим, щоб одержати відповідний бал.

Оцінювання правописних (орфографічних і пунктуаційних) умінь учнів

Основною формою перевірки орфографічної та пунктуаційної грамотності є контрольний текстовий диктант.

1. Перевірці підлягають уміння правильно писати слова на вивчені орфографічні правила і словникові слова, визначені для запам'ятовування; ставити розділові знаки відповідно до опрацьованих правил пунктуації; належним чином оформляти роботу.

Перевірка здійснюється фронтально за традиційною методикою.

2. Матеріал для контрольного завдання. Для контрольного текстового диктанту використовується текст, доступний для учнів даного класу.

Обсяг диктанту по класах:

<i>Клас</i>	<i>Кількість слів в тексті</i>
5-й	90-100
6-й	100-110
7-й	110-120
8-й	120-140
9-й	140-160
10-й	170-180
11-й	180-190
12-й	190-200

Для контрольних диктантів використовуються тексти, в яких кожне з опрацьованих протягом семестру правил орфографії та/чи пунктуації були представлені 3-5 прикладами.

3. Одиниця контролю: текст, записаний учнем з голосу вчителя.

4. Оцінювання. Диктант оцінюється однією оцінкою на основі таких критеріїв: орфографічні та пунктуаційні помилки оцінюються однаково; виправляються, але не враховуються такі орфографічні і пунктуаційні помилки:

1) на правила, які не включені до шкільної програми;

2) на ще не вивчені правила;

3) у словах з написаннями, що не перевіряються, над якими не проводилась спеціальна робота;

4) у передачі так званої авторської пунктуації.

– повторювані помилки (помилка у тому самому слові, яке повторюється в диктанті кілька разів), вважається однією помилкою однотипні (помилки на те само правило), але в різних словах вважаються різними помилками;

розрізняють грубі й негрубі помилки; зокрема, до негрубих відносяться такі:

1) у винятках з усіх правил;

2) у написанні великої букви в складних власних найменуваннях;

3) у випадках написання разом і окремо префіксів у прислівниках, утворених від іменників з прийменниками;

4) у випадках, коли замість одного знаку поставлений інший;

5) у випадках, що вимагають розрізнення не і ні (у сполученнях *не хто інший, як...; не що інше, як...; ніхто інший не...; ніщо інше не...*);

6) у пропуску одного із сполучуваних розділових знаків або в порушенні їх послідовності;

7) у заміні українських букв російськими;

Нормативи оцінювання за класами:

<i>Бали</i>	<i>Кількість помилок</i>
1	15-16 і більше
2	13-14
3	11-12
4	9-10
5	7-8
6	5-6
7	4
8	3
9	1+1 (негруба)
10	1
11	1 (негруба)
12	—

Критерії оцінювання мовного та змістового оформлення есе

Критерії оцінювання змісту есе	Бали	Критерії оцінювання мовного оформлення есе		Бали
		Грамотність		
Вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів		Орфограф., пунктуаційн. помилки	лексичні, грамат., стиліст.	
Побудованому учнем тексту бракує зв'язності й цілісності, урізноманітнення потребує лексичне та граматичне оформлення роботи; теза не відповідає запропонованій темі; не наведено жодного аргументу.	1	13 і більше	9-10 і більше	1
Побудоване учнем висловлення характеризується фрагментарністю, думки викладаються на елементарному рівні; потребує збагачення й урізноманітнення лексика і граматична будова мовлення; теза не відповідає запропонованій темі; наведені аргументи не є доречними; прикладу немає або він не є доречним.	2	12		2
Учню слід працювати над виробленням умінь послідовніше й чіткіше викладати власні думки, дотримуватися змістової та стилістичної єдності висловлення, потребує збагачення та урізноманітнення лексика й граматична будова висловлення; теза частково відповідає запропонованій темі; наведений аргумент не випливає з тези; приклад не є доречним; висновок сформульовано нечітко.	3	11		3
Висловлення учня за обсягом складає дещо більше половини від норми й характеризується певною завершеністю, зв'язністю; чіткіше мають розрізняватися основна та другорядна інформація; висновок лише частково відповідає тезі або не пов'язаний з аргументами; є недоліки за сімома показниками: посереднє розуміння теми; порушення послідовності побудови твору; рівень словникового запасу нижче середнього; відносна стильова єдність твору; не сформульовано вправно тезу; наведено один аргумент.	4	9-10	7-8	4
За обсягом робота учня наближається до норми, загалом є завершеною, тему значною мірою розкрито; не сформульовано вправно тезу; наведено один аргумент; приклад непереконливий; висновок лише частково відповідає тезі, не пов'язаний з аргументом та прикладом; трапляються недоліки за низкою показників (до шести): роботі властива поверховість висвітлення теми, не	5	7-8		5

простежується основна думка, відносно струнка побудова твору, середній рівень словникового запасу, бракує стильової єдності.				
За обсягом висловлення учня сягає норми, його тема розкривається, виклад загалом зв'язний; учень наводить один доречний аргумент; наводить непереконливий приклад; висновок лише частково відповідає тезі або не пов'язаний з аргументами та прикладами; робота характеризується недоліками за п'ятьма показниками: помітний її репродуктивний характер, відсутня самостійність суджень, їх аргументованість, добір слів не завжди вдалий, конкурсант неточно добирає слова й синтаксичні конструкції.	6	5-6		6
Учень самостійно створює достатньо повний, зв'язний, з елементами самостійних суджень текст, формулює тезу, яка відповідає запропонованій темі; наводить один доречний аргумент; вдало добирає лексичні засоби; висновок відповідає запропонованій темі; у роботі є недоліки (до чотирьох): відхилення від теми, порушення послідовності її викладу; висловлювання не завжди конкретне, просторовий виклад міркувань, не підкріплених фактичним матеріалом нелогічне розташування абзаців, переходи між ними не є вмотивованими; основна думка не аргументується.	7	4	6	7
Учень самостійно будує достатньо повне, осмислене висловлення, загалом ґрунтовно висвітлює тему, формулює тезу, що відповідає запропонованій темі; наводить один доречний аргумент; приклад не конкретизований; висновок відповідає запропонованій темі; трапляються недоліки за трьома показниками: невміння пов'язати предмет обговорення із сучасністю, не добирає переконливі докази для обґрунтування певного явища, відносно багатство словникового запасу, робота не відзначається різноманітністю та чіткістю слововживання.	8	3	5	8
Учень самостійно будує послідовний, повний, логічно викладений текст; формулює тезу, що відповідає запропонованій темі; загалом розкриває тему, висловлює основну думку; наводить один доречний аргумент; вдало добирає лексичні засоби; наводить один доречний приклад; висновок відповідає запропонованій темі; у роботі виявлені недоліки за двома показниками: тезу чітко не	9	1+1 (негруба)	4	9

сформульовано, відсутність виразної особистісної позиції, належної її аргументації тощо.				
Учень самостійно будує послідовний, повний текст, ураховує комунікативне завдання, чітко формулює тезу; певним чином аргументує різні погляди на проблему, наводить два доречні й переконливі аргументи, приклади; неординарна побудова твору, робота відзначається багатством словника, граматичною правильністю, дотриманням стильової єдності й виразності тексту, але за одним із критеріїв допущено помилку; висновок відповідає запропонованій темі й впливає зі сформульованої тези, аргументів і прикладів.	10	1	3	10
Учень самостійно будує послідовний, повний текст, ураховує комунікативне завдання; вправно формулює тезу; аргументовано, чітко висловлює власну думку, зіставляє її з думками інших, уміє пов'язати обговорюваний предмет із власним життєвим досвідом, наводить два доречні й переконливі аргументи для обґрунтування тієї чи іншої позиції з огляду на необхідність розв'язувати певні життєві проблеми; приклади конкретизовані; робота відзначається багатством словника, точністю слововживання, стилістичною єдністю, граматичною різноманітністю; висновок відповідає запропонованій темі й впливає зі сформульованої тези, аргументів і прикладів.	11	1 (негруба)	2	11
Учень самостійно створює яскраве, оригінальне за думкою та оформленням висловлення відповідно до мовленнєвої ситуації; повно, вичерпно висвітлює тему; вправно формулює тезу; аналізує різні погляди на той самий предмет, наводить два доречні аргументи, використовує набуту з різних джерел інформацію для розв'язання певних життєвих проблем; приклади переконливі, конкретизовані; цілісний, послідовний і несуперечливий розвиток думки (логічність і послідовність викладу); висновок відповідає запропонованій темі й органічно впливає зі сформульованої тези, аргументів і прикладів; робота відзначається багатством слововживання та художньою цінністю.	12	-	1	12

ВИДИ ПОМИЛОК
ОРФОГРАФІЧНІ ПОМИЛКИ (ОРФОГРАМИ)

1. Букви е, и, що позначають ненаголошені голосні в коренях слів.
2. Букви, що позначають звуки, які уподібнюються.
3. Подвоєні букви.
4. Знак м'якшення.
5. Буквосполучення йо,ьо.
6. Апостроф.
7. Букви о – а в коренях дієслів.
8. Букви о – а на позначення ненаголошених голосних.
9. Букви є – і в коренях дієслів.
10. Букви є – и в коренях дієслів.
11. Букви о – і, є – і, є – ї в коренях слів.
12. Букви и – і після ж, ч, ш, щ та г, к, х.
13. Букви е – о після ж, ч, ш, щ.
14. Буква з у кінці префіксів.
15. Букви з – с у префіксах з- (зі-, с-).
16. Букви е – и у префіксах.
17. Букви и – і в словах іншомовного походження.
18. Букви чч – щ в іменниках із суфіксом -ин(а).
19. Буквосполучення -чн- у прикметниках із суфіксом -н-.
20. Суфікси -зьк-, -цьк-, -ськ-, -зтв-, -цтв-, -ств-.
21. Букви о, є, є в складних словах.
22. Написання разом або через дефіс складних слів.
23. Букви о, е, є в закінченнях орудного відмінка однини іменників першої відміни.
24. Букви а, я, у, ю в родовому відмінку однини іменників другої відміни.
25. Букви о, е, є в закінченнях давального й орудного відмінків однини іменників другої відміни.
26. Одна й дві букви перед закінченням орудного відмінка однини іменників третьої відміни.
27. Букви е, є, и в суфіксах -ичк-, -ичок-, -ечк- (-ечк-), -енн-(-енн-), -ив-, -ев-.
28. Не з іменниками, прикметниками, прислівниками.
29. Н, нн у суфіксах прикметників.
30. Букви и, і, ї; йо,ьо, о; е, є у російських прізвищах.
31. Написання разом числівників.
32. М'який знак у числівниках.
33. Ні в заперечних займенниках.
34. Дефіс у неозначених займенниках.
35. Не з дієсловами, дієприкметниками, дієприслівниками.
36. Букви е (є), и (і) в особових закінченнях дієслів.
37. Буквосполучення -ться, -шся в дієсловах.

38. М'який знак у дієсловах наказового способу.
39. Частка би (б) з дієсловами умовного способу.
40. Букви и – і в закінченнях дієприкметників.
41. Буква н у суфіксах дієприкметників.
42. Буква и в суфіксах дієприслівників.
43. Н, нн у прислівниках.
44. Ні з прислівниками.
45. Дефіс у прислівниках.
46. Написання прислівників разом.
47. Букви и, і в кінці прислівників.
48. Написання прийменників разом, окремо і через дефіс.
49. Написання сполучників разом і окремо.
50. Написання часток окремо і через дефіс.
51. Дефіс у вигуках.
52. Написання *нів* з різнимми частинами мови разом та окремо.

ПУНКТУАЦІЙНІ ПОМИЛКИ

1. Розділові знаки в кінці речення.
2. Тире між підметом і присудком.
3. Тире в неповних реченнях.
4. Кома при однорідних членах речення.
5. Розділові знаки при узагальнюючих словах у реченнях з однорідними членами.
6. Розділові знаки при відокремлених членах речення.
7. Розділові знаки при уточнюючих членах речення.
8. Коми при порівняльних зворотах.
9. Розділові знаки при звертаннях.
10. Розділові знаки при вставних словах.
11. Розділові знаки при прямій мові.
12. Розділові знаки при цитаті.
13. Розділові знаки при діалозі.
14. Розділові знаки між простими реченнями в складносурядному.
15. Розділові знаки між головним і підрядним реченнями.
16. Розділові знаки у складнопідрядному реченні з кількома підрядними.
17. Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні.
18. Розділові знаки в складному реченні з різними видами сполучникового і безсполучникового зв'язку

ЛЕКСИЧНІ ПОМИЛКИ

До групи **лексичних помилок** відносять недоліки мовлення, пов'язані з використанням слів і фразеологічних зворотів, які не відповідають нормам літературної мови.

До типових лексичних вад тексту відносять такі:

1) стилістично немотивована **тавтологія** – повтор слова, спільнокореневих слів в одному або сусідніх реченнях: *Школярам доручили прибрати шкільний двір*;

2) стилістично немотивований **плеоназм** – дублювання значення у двох словах: *Кожному гостеві нашого закладу подарували пам'ятний сувенір;*

3) стилістично немотивоване **багатослів'я** – уживання зайвих слів: *Похід князя Ігоря на половців відбувся у квітні місяці;*

4) уживання слів у невласивому значенні: *Молоко дуже корисливе для дитячого організму; Я рахую, що...; вірні рішення; задати запитання;*

5) порушення сполучуваності слів, часто засноване на інтерференційних явищах: *Ми зайняли перше місце на конкурсі;*

6) уживання слів, не властивих літературній українській мові (немотивовані діалектизми, полонізми, росіянізми): *Треба приймати участь у різних міроприємствах;*

7) уживання слів, не властивих зображуваній епосі: *Солдати князя Ігоря були відважними;*

8) некоректне вживання фразеологізмів: *Я і природа – це дві сторони медальйона.*

ГРАМАТИЧНІ ПОМИЛКИ

До групи **граматичних помилок** зараховують морфемні, словотвірні, морфологічні й синтаксичні порушення.

До типових граматичних помилок відносять такі:

1) мофремні й словотвірні – помилки, спричинені:

а) уживанням нетипових для української мови (малопродуктивних, що витісняються іншими продуктивними засобами, чи зовсім не властивих мовній системі) словотворчих засобів, найчастіше суфіксів: *атомицики, непередбачувальні, поставщиків, датчанин;*

б) порушенням закономірностей поєднання твірної основи й словотворчого засобу в похідному слові: *подмінять, двохтрубне.*

2) морфологічні – помилки, що спричинені невідповідністю формального вираження якогось із граматичних значень тієї чи тієї повнозначної (самостійної) частини мови – роду, числа, відмінка, ступеня порівняння, особи, часу, способу, стану, виду.

3) синтаксичні – помилки, що спричинені незабезпеченням передбаченої граматичним ладом української мови побудови конструкцій (словосполучень, речень, надфразних єдностей) відповідно до усталених моделей синтаксичних зв'язків і відношень. Залежно від складності конструкції можуть бути виділені помилки на рівні:

СТИЛІСТИЧНІ ПОМИЛКИ

До **стилістичних помилок** належать випадки недоцільного вживання оцінно-емоційно-експресивно забарвлених мовних засобів різних рівнів мовної системи.

До типових граматичних помилок відносять такі:

1) уживання слів, властивих одному стилю, у тексті іншого: *Професор дали балакав про фонетичні особливості староукраїнської мови.*

2) уживання мовних штампів (кальок, кліше): *Червоною ниткою через усю поему проходить думка про об'єднання руських князів для захисту батьківщини.*

3) нагромадження в одному реченні слів, що належать до тієї самої частини мови: *У цій статті розповідь про навчання учнів шкіль Львова в давнину.*

Практичні завдання

1. Що спільного й відмінного в перевірці переказів і творів?
2. Чи вважаєте ви сучасні критерії оцінювання учнівських письмових робіт досить повними?
3. Яку роль відіграє редагування тексту в удосконаленні письмового мовлення?
4. У чому полягають труднощі підготовки й проведення уроків аналізу творчих письмових робіт?
5. Якої підготовки вимагають такі уроки від учителя?

Практичне заняття 10

Тема: Методика опрацювання стилів мовлення, формування стилістичних умінь і навичок.

Мета: ознайомитися зі змістом шкільної стилістики мовлення, основними формами, методами і засобами розвитку стилістичних умінь і навичок на різних етапах навчання української мови в середній школі; навчитися визначати місце роботи зі стилістики в системі мовленнєвої підготовки учнів 5-9 класів і проводити цю роботу на уроках різних типів, урахувавши функційно-стилістичний підхід до навчання мови та застосовуючи взірці текстів різних стилів

План

1. Зміст і місце стилів мовлення в шкільній програмі.
2. Функційно-стилістичний підхід до навчання української мови.
3. Особливості уроків вивчення стилів мовлення у 5-9 класах.
4. Основні стилістичні уміння й навички.
5. Система вправ зі стилістики.

Методичні настанови

Засвоєння теми вимагає знань практичної стилістики, класифікації функціональних стилів, стильових ресурсів української мови. Варто звернути увагу на основні поняття стилістики, що повинні засвоїти учні 5–9 класів під час ознайомлення зі стилями мовлення та в наступних класах, коли будуть аналізуватися тексти різних стилів. Особливої уваги потребує граматична стилістика, яка й досі залишається периферійною частиною лінгводидактики. Найголовніше – зрозуміти, що формування стилістичної компетенції учнів залежить від чітко продуманої системи роботи над текстами різних стилів і засвоєння учнями стилістичних особливостей мовних явищ.

Проблемні питання до плану

1. Як з'ясувати учням поняття «стиль мови» і «стиль мовлення»?
2. Як відбиті поняття стилістики у змістових лініях чинної шкільної програми?
3. Який зв'язок між поняттями стилістики в програмі основної школи?
4. Чому текст повинен бути основним засобом навчання стилістики?
5. У чому суть функційно-стилістичного аспекту в навчанні мови?
6. Як довести, що комунікативна змістова лінія має чітко виражене стилістичне спрямування?
7. Як ви розумієте поняття «стильові» і «стилістичні» ознаки тексту?
8. Який зміст укладається в поняття «стилістичні уміння і навички»?
9. Яка з класифікацій стилістичних вправ вам найбільше імпонує і чому?
10. Як методично довести, що «Стилістика – душа високорозвиненої мови» (Р. Будагов)?

Практичні завдання

1. Проаналізуйте теоретичний матеріал у підручнику «Рідна мова. 5 клас» за загальною редакцією М.І. Пентиліук, 2005р. про стилі мовлення і прокоментуйте його щодо забезпечення мовної компетентності учнів.
2. Доберіть у підручниках для 5–9 класів 3–4 стилістичні вправи різних типів і дайте їм методичну характеристику.
3. Складіть вправи на редагування й доведіть їх методичну доцільність.
4. Розкрийте дужки, побудувавши словосполучення з поданими моделями. *Заввишки (з, як), завиширки (в, з), завбільшки (в, як), завтовшки (у, з), завглибшки (з).*
5. Скомпонуйте фрагмент уроку, спрямований на формування стилістичних умінь і навичок та розвиток культури мовлення.

Практичне заняття 11

Тема: Методика роботи з культури мовлення, формування умінь і навичок з культури мовлення.

Мета: ознайомитися зі змістом шкільної культури мовлення, основними формами, методами й засобами розвитку комунікативних умінь і навичок на різних етапах навчання української мови в середній школі; навчитися визначати місце культури мовлення в системі мовленнєвої підготовки учнів 5–9 класів і проводити цю роботу на уроках різних типів, урахувавши функційно-стилістичний підхід до навчання.

План

1. Зміст і місце культури мовлення як навчальної дисципліни.
2. У чому полягає сутність системи роботи з культури мовлення в середній школі?
3. Які форми і методи роботи над культурою мовлення школярів ви вважаєте найефективнішими?
5. Система вправ з культури мовлення.
6. Культура мовлення вчителя-словесника.

Методичні настанови

З метою засвоєння теми необхідно оволодіти знаннями про культуру мовлення як розділ мовознавства та навчальну дисципліну. Варто знати основні мовні норми, ознаки культури мовлення, правила орфоепічної та граматичної вправності, основи перекладу. Необхідно вміло оперувати основними поняттями культури мовлення, щоб правильно подавати їх зміст учням. Особливої уваги потребує орфоепічна та граматична вправність школярів. Важливо, щоб робота над формуванням культуромовної компетенції учнів з культури мовлення набула системності, була чітко продуманою.

Проблемні питання до плану

1. Назвіть наукові праці, у яких відбито сучасний стан культури мовлення.
2. Укажіть відмінності між мовою і мовленням.
3. Охарактеризуйте основні критерії мовної норми.
4. Охарактеризуйте основні ознаки культури мовлення.
5. Які поняття культури мовлення відповідно до програми з української мови учні повинні засвоїти?

6. Які методи й прийоми роботи над культурою мовлення школярів сприятимуть реалізації комунікативної змістової лінії?
7. Який зв'язок між стилістикою та культурою мовлення?
8. Які форми роботи з текстом сприятимуть засвоєнню учнями основних ознак культури мовлення?

Практичні завдання

1. Проаналізуйте підручник «Українська мова. 6 клас» і прокоментуйте його щодо наповненості його матеріалом для формування й розвитку умінь і навичок з культури мовлення.
2. Доберіть у підручниках для 5-9 класів 3-4 вправи, що формують комунікативну вправність учнів і дайте їм методичну характеристику.
3. Доберіть вправи на редагування і доведіть їх методичну доцільність.
4. Запишіть подані слова фонетичною транскрипцією: *вовк, зозуля, студентство, голубка, книжка, вокзал* і поясніть особливості їх вимови.
5. Які відхилення від орфоепічних норм трапляються при вимові наведених слів: *що, м'ясо, відчай, гриб, дуб, ходжу, сиджу*. Запишіть їх фонетичною транскрипцією і запам'ятайте вимову.
6. Доберіть синоніми до слів: *ходити, говорити* і з'ясуйте доречність уживання їх у текстах різних типів і жанрів.
7. Схарактеризуйте принцип побудови «Словника синонімів» С. Караванського.
8. Створіть систему вправ, спрямованих на розвиток культури мовлення. Укажіть, на якому уроці під час вивчення якої теми ви можете їх використати.
9. Складіть усне повідомлення з теми «Як я працюю над підвищенням рівня культури мовлення».

Практичне заняття 12

Тема: Методика вивчення риторики.

Мета: осмислити етапи підготовки промови; усвідомити основні принципи і вимоги до побудови промови; розкрити соціальну роль учасників спілкування та їх рівноправність у мовленнєвій ситуації; методично обґрунтовувати оптимальні методи й прийоми вивчення риторики в школі.

План

1. Риторика як теорія, майстерність та мистецтво красномовства.
2. Зміст, мета, завдання та місце занять з риторики у шкільному курсі української мови.
3. Елементи практичної риторики у 5-9 класах.
4. Основні риторичні уміння й навички.
5. Найважливіші вимоги до публічного виступу.
6. Правила і типові помилки в аргументації та критиці.
7. Шляхи подолання труднощів у підготовці до виголошення промови.

Методичні настанови

Готуючись до практичного заняття, зверніть увагу на своєрідність методики навчання риторики, особливості оволодіння учнями риторичними знаннями як умови успішної реалізації можливостей особистості. Зверніть увагу на зв'язок риторики з іншими дисциплінами (лінгвістика, психологія, психолінгвістика, лінгводидактика). Проаналізуйте чинні програми і підручники з риторики. Зверніть увагу на етапи вивчення риторики в школі, особливості викладання матеріалу на уроці. З'ясуйте, хто

з вітчизняних методистів ґрунтовно досліджував питання викладання риторики в школі.

Проблемні питання

1. У чому полягає суть понять «риторика», «красномовство», «неориторика»?
2. Яке місце посідає риторика серед теоретичних галузей гуманітарних знань (лінгвістика, психологія, психолінгвістика, лінгводидактика)?
3. Якими знаннями, вміннями й навичками мають оволодіти учні в результаті вивчення риторики?
4. Що впливає на результативність спілкування?
5. Яку роль у промові відіграє переконання?
6. Як підготувати виклад інформації, щоб виступ зацікавив слухача?
7. Чи треба дотримуватися законів логіки, готуючись до виступу?
8. Що таке виступ експромтом? Чи існує спеціальна методика підготовки до такого виступу?
9. Чому на уроках риторики учителі віддають перевагу інтерактивним методам? Назвіть і охарактеризуйте їх.

Практичні завдання

1. Розкрийте зміст висловлювань. Яке з них, на вашу думку, найбільше відповідає сучасному визначенню поняття «риторика»? Доведіть.
 - *Заберіть у мене все, чим я володію. Але залиште мені мою мову. І я швидко знайду все, що мав* (Д.Вебстер).
 - *Найкращий оратор той, хто своїм словом і навчає, і дає насолоду, і справляє глибоке враження* (Цицерон).
 - *Заговори, щоб я тебе побачив* (Сократ).
 - *Оратор повинен бути людиною справедливою і тямущою у справах справедливості* (Платон).
 - *Оратор повинен стояти як озброєний воїн у лаві, розв'язувати справи великої важливості і завжди прагнути перемоги* (Квінтіліан).
 - *Оратором є лише той, хто в змозі говорити з кожного питання гарно, вишукано й переконливо, відповідно до важливості предметів, на користь часові і для задоволення слухачів* (Тацит).
 - *Риторика – цариця душ і княгиня мистецтв* (Ф.Прокопович).
2. Підготуйте наукову доповідь на одну з поданих тем:
 - Текст як основа формування риторичних умінь і навичок учнів.
 - Прийоми підготовки до виголошення промови.
 - Форми мовленнєвого впливу на аудиторію.
 - Комунікативні принципи і стратегії оратора.
3. Професор-ритор Київського національного університету імені Т. Шевченка Г. Сагач розглядає риторіку як науку «про закони управління мисленнєво-мовленнєвою риторичною (переконуючою) діяльністю, тобто про закони, які визначають ефективність цієї діяльності». У своєму підручнику «Риторика» професор Г. Сагач пропонує національну концепцію риторики: формування духовної культури особистості, підвищення риторичної культури суспільства, починаючи із середньої школи через вищу освіту і впродовж усього життя «на засадах духовності, отже, віри, надії, любові, софійності». Авторка цього підручника доводить, що «перспективним шляхом формування й підвищення риторичної культури суспільства є формування

полемічної культури, виховання кадрів полемістів, спеціалістів з проблем еристики, культури демократичного діалогу, дискусії тощо – професійних кадрів політиків, вчителів, журналістів, юристів тощо». Чому в епоху глобалізації та новітніх комунікаційних технологій для Г. Сагач такою важливою є риторична культура мовної особистості українця?

4. Прочитайте уважно вислови. Поміркуйте, у якому порядку їх варто розташувати, щоб скласти план до промови «Красномовство є мистецтво керувати умами».

- *Промови достойної людини завжди спрямовані до вищого блага (Платон).*
- *Нічим не можна завдати більшої шкоди, ніж промовляючи брехливо. Саме так, якщо ті люди, в яких державна діяльність полягає у промовах, не казатимуть правди, тоді хіба можна надійно керувати державою? (Демосфен).*
- *Філософія розпізнає добродійності, корисні з точки зору моральної й громадянської, красномовство створює їм славу (С. Шамфор).*
- *Кінцева мета красномовства – переконувати людей (Ф. Честерфілд).*
- *Обов'язок оратора – говорити правду (Платон).*
- *Красномовство – дар, який дозволяє нам оволодіти розумом і серцем співрозмовника, здатність тлумачити чи навіювати йому все, що нам потрібно (Ж. Лабрюйєр).*
- *Ораторське мистецтво користується усіма вигодами поезії й усіма її правами (Й. Гете).*
- *Оратор, достойний уваги, є той, хто користується словами для думки, а думкою для істини і доброчесності (Ф. Фенелон).*
- *Є галузі, в яких посередність нестерпна: поезія, музика, ораторське мистецтво (Ж. Лабрюйєр).*

Питання до заліку

1. Значення, завдання й місце роботи з мовленнєвого розвитку учнів у шкільному курсі мови.
2. Питання розвитку зв'язного мовлення в історії методичної науки.
3. Становлення методики мовленнєвого розвитку учнів.
4. Зв'язне мовлення як методичне поняття.
5. Зв'язне мовлення в лінгвістиці, психології, психолінгвістиці.
6. Обґрунтування застосування основних принципів методики розвитку мовлення.
7. Рецептивні види мовленнєвої діяльності. Аудіювання. Читання.
8. Продуктивні види мовленнєвої діяльності. Говоріння. Письмо.
9. Монологічне мовлення.
10. Діалогічне мовлення.
11. Наочні й технічні засоби розвитку мовлення, методика їх застосування.
12. Методика творчих робіт.
13. Текст в методиці мовленнєвого розвитку учнів.
14. Концепція Нової української школи.
15. Роль розвитку зв'язного мовлення учнів в НУШ.
16. Аналіз програм з української мови. Види робіт з розвитку зв'язного мовлення за чинними програмами.
17. Аналіз програм інтегрованого навчання.
18. Інтегровані уроки з української мови та літератури в сучасному освітньому середовищі.
19. Види робіт для розвитку мовлення на інтегрованому уроці.
20. Сучасні підходи до розвитку мовлення учнів з ООП.
21. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення української мови в закладах освіти.
22. Особистісно-орієнтоване навчання української мови в школі.
23. Психолого-педагогічні та методичні умови реалізації особистісно-орієнтованої системи навчання на уроках української мови.
24. Соціокультурний підхід та когнітивно-комунікативний на уроках української мови як запорука розвитку вміння спілкуватися.
25. Текстоцентричний підхід.
26. Зміст і місце стилів мовлення в шкільній програмі.
27. Реалізація функціонально-стилістичного підходу на уроках української мови в школі.
28. Особливості вивчення стилів мовлення у 5-9 класах. Система вправ зі стилістики.
29. Методика підготовки до ЗНО (написання і перевірка власного висловлення).
30. Формування комунікативних умінь і навичок на уроках риторики.
31. Елементи практичної риторики у 5-9 класах.
32. Значення практичної риторики у формуванні мовленнєвих умінь і навичок учнів.
33. Техніка підготовки публічного виступу.

Література

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови. Львів : Світ, 2003. 432 с.
2. Бакуменко О.В. Способи формування комунікативних компетентностей учнів на уроках української мови та літератури. URL: <https://genezum.org/library/sposoby-formuvannya-komunikatyvnyh-kompetentnostey-uchniv-na-urokah-ukrainskoi-movy-ta-literatury>
3. Біляєв О.М. Лінгводидактика рідної мови. Київ : Генеза, 2005.
4. Бондаренко Н. Читання як проблема методики навчання української мови. *Дивослово*. 2004. №12.
5. Борг Д. Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування. Київ : Фабула, 2019. 304 с.
6. Глазова О. Тексти для мовчазного читання із завданнями. *Дивослово*. 2001. №4, №5, №6.
7. Голобородько Є. П., Гаркуша О. В. Традиції й інновації в методиці навчання української мови й літератури. Майстер-клас. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2020. №34-36. С. 8-17.
8. Голуб Н. Б. Система вправ з риторики. *Українська мова та література*. 2011. № 6. С. 2-8.
9. Горошкіна О.М., Колесникова Є.І., Нікітіна А.В. Повторюймо українську 5 клас: навчальний посібник. Київ : Ленвіт, 2001.
10. Гулак І. Є. Шляхи формування комунікативної компетентності учнів у процесі вивчення української мови і літератури. URL: <https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2019/01/%D0%86>.
11. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення: Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2003.
12. Державний стандарт базової середньої освіти 2020. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/
13. Дика Н.М. Поняття культури мовлення учнів. *Дивослово*. 2002. №2. С.50-51.
14. Дика Н.М. Розвиток культури мовлення учнів – завдання кожного вчителя-словесника. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2002. №2. С.7-9.
15. Должикова Т.І., Мілева І.В., Нікітіна А.В. Практикум з лінгвістики тексту: навчально методичний посібник. Київ : Ленвіт, 2011.
16. Донченко Т.К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. Київ, 1995.
17. Дудик П. С. Стилiстика української мови: Навчальний посiбник. Київ : ВЦ «Академія», 2005. 332 с.
18. Єщенко Т. Сучасне розуміння тексту в лінгвістиці. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Лінгвістика»: Збірник наукових праць. Випуск ІХ. Херсон : Видавництво ХДУ, 2009. С.9-12.
19. Заболотний О., Заболотний В. Правильне мовлення. Слововжиток. Граматичні форми. Вимова і наголос : [навчальний посібник]. Київ : Літера ЛТД, 2022. 224 с.
20. Закон України «Про освіту». *Законодавство України*, 2017. № 38-3. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

21. Зубков М. Норми й культура української мови. Харків : Школа, 2023. 544 с.
22. Інклюзивна освіта від А до Я: poradnik для педагогів і батьків / Укладачі Н.В. Заєркова, А.О. Трейтяк. Київ, 2016. 68 с.
23. Калинич О. В. Підготовка до ЗНО з української мови. Словник лексичних помилок та вправи з редагування. Харків : ТОВ «Астрон+», 2018. 88 с.
24. Кацавець Р.С. Риторика і психологія. Навчальний посібник. Київ : Алерта, 2024. 234 с.
25. Коваленко С. М. Сучасна риторика: навчально-методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2007. 184 с.
26. Колотілова Н.А. Риторика. Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007.
27. Колупаєва А.А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
28. Колупаєва А., Таранченко О. Інклюзивне навчання. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі». Київ : Літера ЛТД, 2019, 112 с.
29. Коновалова М., Дмитренко К., Семиволос О. Працюємо з «особливою» дитиною у «звичайній» школі. Харків : Видавнича група «Основа», 2020. 120 с.
30. Концепція нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
31. Кочан І.М. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008.
32. Кравець Л. В. Стилїстика української мови: Практикум [навчальний посібник]. за ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища школа, 2004. 199 с.
33. Кучеренко І.А. Технологія проблемного навчання української мови: сутність та лінгводидактичний потенціал. *Українська мова і література в школі*. 2018. № 3. С. 14-21.
34. Кучерук О. А. Соціокультурний підхід до формування україномовної особистості учня основної школи. – *Методичний пошук: Викладацько-студентські наукові роботи з питань методики викладання мови і літератури*. Житомир : Вид-во: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. Випуск 12. Частина І. С. 6-14
35. Кучерук О. Дидактичні технології комунікативного розвитку школярів. *Дивослово*. 2009. №4. С.8-12.
36. Маленко О. О. Новітня дидактика: механізми дії, коректність використання, навчальна продуктивність. Стратегічні напрями розвитку сучасної української лінгводидактики: [колективна монографія] / за ред. Е. Палихати, О. Петришиної. Тернопіль : Видавництво «Підручники і посібники», 2021. С. 23–33.
37. Маленко О.О. Комунікація як складник професійного іміджу: проблеми успішності / неуспішності. *Лінгвістичні дослідження : Зб. наук. праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди*. Випуск 56. Харків, 2022. С. 219-234.
38. Маленко О.О., Муслієнко О. В. Інтегроване вивчення української мови та літератури в НУШ: світоглядний і методичний аспекти. *Освіта збереже Україну!: матеріали I Всеукраїнських Прокопенківських читань*. Харків, 10 черв. 2022 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; [редкол.: Ю. Д. Бойчук (голов. ред.) та ін.]. Харків, 2022. С. 197-202.
39. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови: [підручник] / за ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.

40. Методика викладання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах: методичні розробки до практичних занять для студентів 4 курсу філологічного факультету / Уклад. А. І. Вегеш. Ужгород : ПП Бреза, 2017. 78 с.
41. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / [М.І. Пентилюк, С.О. Караман, О.В. Караман, О.М. Горошкіна та ін.]; за ред. М.І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2009.
42. Методика викладання в школі. Теорія та практика. За ред. С. Петкова. Київ : Видавництво «КНТ», 2021. 300 с.
43. Микитюк М.В. Факультативний курс з української мови. Риторика. Харків : Основа, 2007.
44. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти / Заболотний О.В., Заболотний В.В., Лавринчук В.П., Плівачук К.В., Попова Т.Д. Київ, 2021.
45. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти / Голуб Н.Б., Горошкіна О.М. Київ, 2021.
46. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с
47. Основи ораторського мистецтва: Практикум / укладач О. І. Когут. Тернопіль : Астон, 2005. 296 с.
48. Пелагейченко М.Л. Урок твоєї мрії: плануємо, мотивуємо, проводимо. Харків : Видавнича група «Основа», 2020, 112 с.
49. Палихата Е. Я. Методика навчання українського усного діалогічного мовлення учнів основної школи. Тернопіль, 2002.
50. Палихата Е.Я. Культура українського діалогічного мовленнєвого спілкування. 5-9 класи: навч. посібник для учнів. Тернопіль, 2006.
51. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика. Частина 1. Харків : Вид. група «Основа», 2015. 127 с.
52. Пентилюк М. І. Мовленнєві помилки та принципи їх класифікації. *Українська мова і література в школі*. 2003. №3. С. 26-29.
53. Пентилюк М. І. Текст як основа формування риторичних умінь і навичок учнів. *Українська мова та література в школі*. 2008. № 1. С. 4-6.
54. Пентилюк М. І., Окуневич Т.Г. Методика навчання української мови в таблицях і схемах. Київ : Ленвіт, 2010.
55. Пентилюк М. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови / М. Пентилюк, О. Горошкіна, А. Нікітіна. *Укр. мова і л-ра в шк.* 2006. №1. С. 15-20.
56. Пентилюк М. Концепція когнітивної методики навчання української мови / М. Пентилюк, О. Горошкіна, А. Нікітіна. *Дивослово*, 2004. №8. С. 5-9.
57. Перебийніс С. Інтегрований урок. *Методичні діалоги*. 2007. № 10. С. 20-22.
58. Плиско К.М. Теорія і методика навчання української мови в середній школі. Харків, 2001.
59. Пономарів О. Культура слова. Мовностилістичні поради. Київ : Видавництво «Либідь». 2011. 272 с.
60. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000.
61. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: посібник для студентів пед. університетів та інститутів / за ред. М.І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2011. 366 с.

62. Приймак Н. Організація інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти: Методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2021. 72 с.
63. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування: Навчальний посібник. Київ : Знання, 2006. 291 с.
64. Сербенська О. Культура усного мовлення. Практикум: [навчальний посібник]. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 216 с.
65. Сергійчук З. О. Риторика. Навчальний посібник для дистанційного навчання. Київ : Університет «Україна», 2007. 149 с.
66. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посіб. / за ред. М.І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2003.
67. Стеблюк С.В. Сучасні підходи до розвитку усного мовлення дітей з особливими освітніми потребами. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020 р., № 73, Т. 2.
68. Уроки розвитку зв'язного мовлення / Упоряд. К. Ю. Голобородько. Харків : Вид. група «Основа», 2006. С. 3-7.
69. Шелехова Т. Формування умінь читати на уроках української мови. *Укр. мова і л-ра в шк.* 2001. № 6. С. 4-8.
70. Шевців З.М. Основи інклюзивної педагогіки. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 248 с.
71. Шинкарук В.Д., Теслюк В.М. Основи риторики: навчальний посібник. Київ : Видавництво «Ліра-К», 2021. 320 с.
72. Шкільна риторика / Упорядн. Г. Федяй. Київ : Шкільний світ, 2005.
73. Яськів Г.Д. Формування комунікативної компетентності на уроках української мови і літератури шляхом використання інтерактивних методів навчання. URL: <https://gapon.te.ua/clovo-vchyteliu/dosvid-i-innovatsii/item/912-formuvannia-komunikativnoi-kompetentnosti-na-urokakh-ukrainskoi-movy-i-literatury-shliakhom-vykorystannia-interaktyvnykh-metodiv-navchannia-z-dosvidu-roboty-vchytelia-tzosh-14-hdyaskiv>

Методичні рекомендації

Марцин Світлана Олександрівна

**МЕТОДИКА РОЗВИТКУ
УСНОГО ТА ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Відповідальний за випуск: проф. Маленко О.О.
Комп'ютерна верстка: Марцин С.О.
Коректор: Полозова О.О.

Підписано до друку 26.01.2023. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 2
Зам. б/н. Тираж 50 прим. Ціна договірна.
Друк СПД ФО Степанов В.В. м. Харків, вул. Ак. Павлова, 311
Видано коштом укладача.

